

MIROSLAV KROPILAK

PIĘTNAŚCIE LAT LUDOWODEMOKRATYCZNEJ CZECHOSŁOWACJI

I. WSTĘP

Piętnaście lat istnienia ludowodemokratycznej Republiki Czechosłowackiej stworzyło w dziejach ludu czechosłowackiego doniosły okres rewolucyjnych przemian, zajmując w jego dotychczasowym rozwoju specjalnie wysokie miejsce. Z mroków państwa faszystowskiego i niespotykanego ucisku mogły narody czeski i słowacki wydobyć się na drogę wolności i wszechstronnego rozwoju tylko dzięki temu, że w latach II wojny światowej nie dały się złamać brutalnemu faszyzmowi, ale prowadziły walkę narodowyzwolenczą, która znalazła najdobitniejszy wyraz w zbrojnym powstaniu ludu czeskiego i słowackiego, a także dzięki temu, że Czechosłowacja wyzwolona została spod jarzma faszystowskiego przez Armię Radziecką. Zwycięstwo Związku Radzieckiego nad niemieckim faszyzmem wyzwoliło twórcze, rewolucyjne siły narodów europejskich. Zwycięstwo to pozwoliło narodowi czeskiemu i słowackiemu dokończyć w r. 1945, pod przewodnictwem Komunistycznej Partii Czechosłowacji, narodową i demokratyczną rewolucję i założyć podstawy pod budowę socjalizmu w suwerennym ludowodemokratycznym państwie.

Utworzenie nowej Czechosłowacji na demokratycznych podstawach jako państwa dwóch bratnich narodów, czeskiego i słowackiego, było wydarzeniem obiektywnie jak najbardziej uzasadnionym i to zarówno z punktu widzenia międzynarodowego jak i wewnętrznego. Ze stanowiska międzynarodowego odbudowa Republiki Czechosłowackiej, dzięki polityce zagranicznej Związku Radzieckiego, stała się jednym z celów II wojny światowej, co oznaczało likwidację skutków zdrady monachijskiej przygotowanej przez politykę imperialistyczną; z czechosłowackiego punktu widzenia walka o utworzenie nowej Czechosłowacji pozwalała zjednoczyć do walki przeciwko faszyzmowi najszerze masy i w nowym państwie wypełnić rolę historyczną czechosłowackiej klasy robotniczej, czyli przejść od etapu wyzwolenia narodowego do etapu rewolucji socjalistycznej.

Od czasu wyzwolenia rozwinął się i w kilku etapach, jakościowo zawsze wyższych, postąpił naprzód rewolucyjny proces, który już dziś przebiega jako walka o dokończenie budowy socjalizmu w Czechosłowacji, a zmierza ku perspektywom społeczeństwa komunistycznego. Ten proces rewolucyjny wyrażający się w całokształcie rozwoju ekonomiki narodowej, ideologii i kultury, wytworzył dotychczas i w dalszym ciągu stwarza nowe, w przeszłości z niczym nieporównywalne, warunki należytego poziomu społeczeństwa oraz staje się gwarantem jego nieustającego wzrostu.

Piętnaście lat ludowodemokratycznej Republiki Czechosłowackiej jest historycznym świadectwem twórczej aktywności i odpowiedzialności mas ludowych przy tworzeniu nowego państwa. Jest dowodem słusznej polityki KPCz jako kierowniczej i decydującej siły, jest świadectwem tego, że dzisiejsza Czechosłowacja wraz z innymi państwami obozu socjalizmu pod przewodnictwem Związku Radzieckiego wzmacnia postępowe siły całego świata.

II. PIERWSZY OKRES LUDOWODEMOKRATYCZNEJ CZECHOSŁOWACJI

1. Walka zbrojna o wyzwolenie

Ideę utworzenia nowej ludowodemokratycznej Czechosłowacji, w której nosicielem władzy byłyby masy pracujące, wytyczyło i wywalczyło w okresie II wojny światowej zagraniczne kierownictwo KPCz w ostrej politycznej walce z burżuazyjną emigracją czechosłowacką¹. Realizacja tej idei — co prawda tylko częściowo i nie dość konsekwentnie — zaczęła się na terenie rodzimym jeszcze pod nieprzyjacielskim zaborem. Wyraziło się to w formie Słowackiego Powstania Narodowego, gdzie proklamowano odbudowę Republiki Czechosłowackiej². Jest bowiem faktem historycznym, że Słowackie Powstanie Narodowe ze względu na niektóre przemiany rewolucyjne, jakie się w jego zasięgu dokonały, zwłaszcza przykłady rewolucyjnej działalności komitetów narodowych, stało się początkiem drogi do położenia podwalin pod ludowodemokratyczną Czechosłowację³.

Od czasu wybuchu Słowackiego Powstania Narodowego i od czasu Operacji Dukielskiej w Karpatach realizuje się idea wyzwolenia ziem czechosłowackich. Walka narodowyzwoleńcza narasta na całym terytorium Czechosłowacji⁴. Przy nieustannym posuwaniu się Armii Radzieckiej mnożyła się nielegalna działalność Partii Komunistycznej, komitetów narodowych oraz wzmagaly się bojowe akcje partyzantki. Wszystko to w sumie podważało faszystowskie rządy na ziemiach czeskich i w Słowacji. Śmiertelne te ciosy przygotowywały tym rządowi nieunikniony koniec⁵. Rewolucyjny zryw czeskiego ludu na ziemi ojczystej w końcowym okresie wojny, jakim było powstanie majowe r. 1945, dopomógł Armii Radzieckiej wyzwalającej całą Czechosłowację. Armia Radziecka działała tutaj wraz z jednostkami armii rumuńskiej i polskiej oraz pierwszym Czechosłowackim Korpusem Wojskowym⁶. W operacji praskiej, która wieńczyła dzieło zwycięskiej Armii Ra-

¹ „KSČ v boji za svobodu”, wyd. II, Praha 1949.

² K. Gottwald a V. Široky o našom odboji, Bratislava 1954, s. 264.

³ „Slovenské národné povstanie”. Sbornik prác k 10. výročiu, Bratislava 1954, s. 135.

⁴ B. Jamnický — Z. Andrejs, Dukelsko-prešovská operace. Praha 1957.

⁵ M. Kropilák, Národnoosvobodzovací boj na Slovensku roku 1945, v poslednej etape bojov za oslobodenie ČSR. „Československý časopis historický”, c. 4, R. 1955.

⁶ K. Bártošek, Pražské povstání 1945, Praha 1960. Tvardžek-Broft-Klipa-Nesvadba, Naše oslobodenie, Bratislava 1960.

dzieckiej wyzwalającej narody Europy spod okupacji faszystowskiej, współdziałała z armiami I Frontu Ukraińskiego i II Armia Polska, dzieląc w ten sposób zasługę w ostatecznym rozgromieniu niemieckich wojsk faszystowskich na ziemi czechosłowackiej⁷. Operacja praska stała się dobitnym świadectwem braterstwa armii ludowodemokratycznych Polski, Rumunii i Czechosłowacji z Armią Związku Radzieckiego, co wpłynęło skutecznie na dalszy rozwój przyjaźielskich stosunków już po zakończeniu działań wojennych.

2. Front Narodowy Czechów i Słowaków — Program Koszycki

Wyzwolenie Czechosłowacji i przejęcie władzy przez Front Narodowy Czechów i Słowaków oraz rewolucyjne rady narodowe, oznaczało dokończenie trwającej od lat walki o realizację głównego politycznego zadania, tj. rewolucji narodowo-demokratycznej, której celem jest obalenie ucisku i przemocy oraz wprowadzenie swobód demokratycznych. Jeszcze w czasie działalności za granicą KPCz nawiązała współpracę z tymi politycznymi stronnictwami, które nie skompromitowały się współpracą z reżimem faszystowskim i wspólnie utworzono Front Narodowy jako związek robotników, rolników, rzemieślników, pracującej inteligencji oraz części czeskiej i słowackiej drobnej burżuazji. Front Narodowy pod przewodnictwem KPCz położył wewnętrzno-polityczne podstawy pod budowę nowej Czechosłowacji, stając się w ten sposób nosicielem siły i rozszerzając rewolucję przez udział w niej masowych organizacji wyrażających wolę najszerzych warstw przy urządzaniu państwa⁸.

Pokonanie reżimu faszystowskiego było tylko jednym z zadań rewolucji narodowo-demokratycznej. Dalsze ważkie zagadnienie o charakterze politycznym, społecznym i ekonomicznym rozstrzygnięto w następnym etapie rewolucji, tj. w latach 1945—1948, co było zgodne z Programem Koszyckim, wytyczającym drogi rozwoju rewolucji w Czechosłowacji⁹.

Program Koszycki opracowany został przez kierownictwo KPCz w Moskwie i przedstawiony na pierwszym posiedzeniu w Koszycach dnia 5 IV 1945 r., gdzie został przyjęty przez nowy rząd czechosłowacki jako program działania w polityce wewnętrznej i zagranicznej nowej Czechosłowacji. Polityczne znaczenie KPCz, które zyskała sobie ona w szerokich masach pracujących prowadząc walkę antyfaszystowską, nie pozwoliło burżuazji sprzeciwić się uchwaleniu Koszyckiego Programu jako programu rządowego, choć już wtedy nie mogła się ona pogodzić z niektórymi jego wytycznymi. Program Koszycki bowiem, oprócz haseł szybkiego zniszczenia faszyzmu, określał także

⁷ Z. Stopor — S. Gač, Udział 2 armii WP w operacji praskiej 6—11 V 1945, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 4, R. 1958.

⁸ „Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov”. Košice 1945.

⁹ „Prispevok k dejinám ľudovej demokracie v ČSR. Košický vládný program na Slovensku”. Bratislava 1955, s. 236.

podstawy ustrojowe nowego państwa oraz wyznaczał jego dalszą politykę¹⁰. Ogłoszenie rad narodowych nowymi organami władzy państwowej zabezpieczyło zasadę, że lud jest jedynym źródłem władzy w państwie. Postanowienia o zakazie organizacji faszystowskich i zbliżonych do nich stronnictw politycznych oraz o ukaraniu zdrajców i kolaborantów zmierzały do oczyszczenia życia publicznego. Według dalszych paragrafów Programu Koszyckiego majątek wrogów Republiki ulegał konfiskacie, przemysł ciężki podlegał nacjonalizacji, a zagadnienie rolnictwa rozwiązano przez uchwalenie reformy rolnej.

W kwestii polityki zagranicznej rząd Frontu Narodowego Czechów i Słowaków postanowił, że kierunek jej opierać się będzie na umowie zawartej między Czechosłowacją a Związkiem Radzieckim o przyjaźni, wzajemnej pomocy i powojennej współpracy. Rząd czechosłowacki zabiegał usilnie o to, aby pomiędzy obu państwami rozwijać się mogła ścisła współpraca w dziedzinie politycznej, wojskowej, ekonomicznej oraz kulturalnej. Program Koszycki zgodnie z zasadami leninizmu w kwestii narodowej rozwiązał palący problem współzyscia Czechów i Słowaków w jednym państwie, uznając Słowaków za suwerenny, odrębny naród¹¹. Republika Czechosłowacka stała się więc państwem dwóch równouprawnionych, braterskich narodów. Zlikwidowano definitywnie burżuazyjną teorię „czechosłowakizmu”, a uznanie równouprawnienia obu narodów wzmocniło jedność państwa czechosłowackiego. Walka polityczna o zrównanie w prawach narodu słowackiego z narodem czeskim, prowadzona od lat przez KPCz, zakończyła się ostatecznie z chwilą ogłoszenia Programu Koszyckiego. W duchu tego Programu władze czechosłowackie rozwiązały także problem mniejszości narodowych w Czechosłowacji. Zgodnie z czechosłowacko-radziecką umową o przyjaźni i współpracy powojennej oraz zgodnie z życzeniem społeczeństwa Ukrainy Zakarpackiej, kraj ten wrócił do rodziny narodów radzieckich. Umowę regulującą tę kwestię podpisano dnia 29 czerwca 1945 r. w Moskwie¹².

Niemiecka mniejszość w Czechosłowacji, która w swej przeważającej części była nosicielem faszyzmu i ponosi także winę za rozbitcie Republiki i za działalność skierowaną przeciwko narodowi czeskiemu w czasie ostatniej wojny, została wysiedlona zgodnie z postanowieniami przedstawicieli zwycięskich mocarstw w Poczdamie. Niemieccy antyfaszyści mieli prawo pozostania w Czechosłowacji, zachowując wszystkie prawa i obowiązki pozostałych obywateli państwa¹³. Z Węgrami zawarto porozumienie co do częściowej wymiany obywateli, a pozostałej mniejszości węgierskiej zagwarantowano równouprawnienie, podobnie jak i nielicznej mniejszości ukraińskiej oraz

¹⁰ Tamże.

¹¹ K. Gottwald, *Desat' rokov. Sbornik stati a prejavov 1936—1946*. Bratislava 1950, s. 371.

¹² „Deset let lidové demokratického Československa”. Praha 1955, s. 14.

¹³ Tamże. Do końca r. 1946 wysiedlono 2 200 tys. Niemców.

polskiej¹⁴. W ten sposób rozwiązano skomplikowany problem mniejszościowy, który w przeszłości szkodził samodzielności państwowej i w ogóle podważał egzystencję państwa czechosłowackiego. Zapewniło to wzmocnienie spistości państwa oraz zagwarantowało dobre stosunki pomiędzy narodami czeskim i słowackim.

Program Koszycki położył mocne podwaliny pod urządzenie ludowodemokratycznej Czechosłowacji i dał społeczeństwu wytyczne do dalszej pracy. Stał się wykładnikiem zasad leninowskich o taktyce proletariatu w rewolucji demokratycznej w warunkach, jakie zaistniały w Czechosłowacji, zapewniając hegemonię klasie robotniczej i jej powiązanie z całym czechosłowackim ludem pracującym.

3. Trudności w realizacji programu

Tak jak w pomyślnym zakończeniu walki narodowyzwoleniczej rozstrzygający był udział rewolucyjnego ludu pod przewodnictwem klasy robotniczej i zwyczajstwo Związku Radzieckiego nad faszystowskimi Niemcami, tak w latach 1945—1948, które charakteryzujemy jako okres procesu przetransformowania rewolucji narodowej i demokratycznej w rewolucję socjalistyczną, udział tego czynnika gwarantował dalszy rozwój Czechosłowacji. Jednakże na przekór temu dalszy rozwój nie przebiegał gładko. Nie obeszło się bez przeszkód ze strony burżuazji, która miała jeszcze poważną pozycję ekonomiczną i polityczną. Hegemonia klasy robotniczej wywalczona jeszcze w okresie wojny, a utrwalona przebiegiem rewolucji narodowo-demokratycznej przyspieszyła odejście tylko jednej części burżuazji z areny życia politycznego, odsuwając ją od współpracy przy budowie nowego państwa. Była to ta część burżuazji, która skompromitowała się jawną zdradą wobec narodów Czechosłowacji, kolaborując z faszystami. Druga część burżuazji, która uczestniczyła w walce narodowyzwoleniczej, uzyskała w niektórych warstwach narodu pewne zaufanie i trzeba było liczyć się z nią budując nowy ustroj państwowy. Miała ona bowiem w rządzie znaczną pozycję. Polityczna jej siła była po wyzwoleniu Czechosłowacji dość silnie zachwiana, ale nie była jeszcze złamana. Klasa robotnicza nie mogła jeszcze w tym czasie sprawować rządów samodzielnie, a z drugiej strony burżuazja potrzebowała współpracy z klasą robotniczą jeszcze bardziej, gdyż bez niej nie mogłaby ani rządzić, ani liczyć na sukcesy w życiu publicznym¹⁵. Uprawiana przez Front Narodowy taktyka polegająca na współpracy KPCz z innymi stronnictwami politycznymi nie znamionowała wcale zaniku walki klasowej. Walka klasowa toczyła się dalej, lecz w innych formach dogodniejszych dla KPCz. Taktyka Frontu Narodowego w sytuacji, jaka wytworzyła się w Czechosłowacji w latach 1945—1948, kiedy poszczególne stronnictwa polityczne zmuszone były do współpracy i współdziałania, nie rezygnując przy tym ze swych

¹⁴ M. Hájek — O. Staňkova, *Narodnostni otázka v lidové demokratickém Československu*, Praha 1956, s. 33.

¹⁵ K. Gottwald, 1946—1948, t. 2, Bratislava 1950, s. 322—323.

własnych celów klasowych, polegała na właściwej polityce wewnętrznej. Na płaszczyźnie Frontu Narodowego mogła toczyć się czynna walka z reakcją oraz można było zespolić wszystkie twórcze siły do odbudowy i rozbudowy kraju jako najważniejszego zadania ówczesnej doby.

4. Sytuacja ekonomiczna

Wskutek rabunkowej gospodarki okupanta i wojennej pożogi gospodarka narodowa Czechosłowacji poniosła wielkie straty. Wiele zakładów przemysłowych zostało zniszczonych bądź zdemontowanych i pozbawionych surowca. Komunikacja ciężko uszkodzona, dziesiątki wsi spalonych, gospodarka rolna — zwłaszcza na terenie Słowacji — spustoszona, a dobytek ludności zagrożony. W tych warunkach Komunistyczna Partia Czechosłowacji rozwinęła szeroką działalność w celu odbudowy kraju. Wezwała całe społeczeństwo do spełnienia zadań narodowych, do wzmocnienia wysiłków i podniesienia wydajności pracy oraz do ofiarności. Dzięki wysiłkom społeczeństwa czechosłowackiego, zwłaszcza robotników, kolejarzy i pracowników technicznych, dzieło odbudowy postępowało szybko naprzód. Pozostanie wielką, historyczną zasługą Związku Radzieckiego, że przy odbudowie czechosłowackiej ekonomiki nie skąpił on pomocy i już latem 1945 r. począł dostarczać Czechosłowacji środków żywnościowych i surowców przemysłowych, bez których przemysł nie mógłby ruszyć z miejsca. Najwięcej pomocy potrzebowała Słowacja. Przewoźnica KPCz postanowiła, aby z ziem czeskich dostarczyć pomocy zarówno technicznej jak i materiałowej. Już więc w pierwszych latach po wojnie — wbrew oporowi czeskiej reakcyjnej burżuazji — przeniesiono z czeskiego pogranicza niektóre zakłady przemysłowe, montując je w Słowacji¹⁶. To przemieszczenie zakładów przemysłowych nie było jeszcze socjalistyczną industrializacją Słowacji, gdyż nie chodziło tutaj o planowane uprzemysłowienie kraju, ale o doraźną pomoc w celu dania zatrudnienia masom w przemyśle. Przemieszczenie tych zakładów przemysłowych miało niemałe znaczenie polityczne i ekonomiczne. Oznaczało początek zmian w ekonomicznej strukturze Słowacji i wzmocniło na tym terenie ustrój ludowodemokratyczny. Renowacja gospodarki narodowej poprzez reformę z października 1945 r. i zasiedlanie obszarów czeskiego pogranicza przebiegały w sytuacji nieustającej walki klasowej, stając się wyraźnym świadectwem patriotyzmu ludu czechosłowackiego i tworząc przesłankę do pogłębienia i zabezpieczenia zwycięstwa rewolucji.

5. Ustrój ludowodemokratyczny — rady narodowe

Od r. 1945 utrwała się w Czechosłowacji nowy ustrój państwowy o indywidualnych cechach — ustrój ludowodemokratyczny. Organizacja władzy państwowej nie była ani demokracją burżuazyjną, ani pełną dyktaturą

¹⁶ P. Turčan, *Socialistická industrializácia Slovenska*, Bratislava 1960, s. 124.

— Od czerwca 1945 do końca r. 1948 ilość miejsc pracy w zakładach przemysłowych przeniesionych z Czech na Słowację obliczono na 23 871.

proletariatu. Rodziła się demokracja nowego, wyższego typu, blok robotników, rolników, rzemieślników oraz inteligencji pracującej. Charakterystyczną cechą nowego ustroju i jego podstawą były rady narodowe. Te organa władzy ludowej zastąpiły burżuazyjny system żupanów i naczelników okręgowych. Za pośrednictwem tych rad narodowych lud pracujący dostał po raz pierwszy możliwość uczestniczenia we współrzędzeniu państwem¹⁷. Rady narodowe przeszły wielką szkołę doświadczenia już w okresie Słowackiego Powstania Narodowego. W dniach walki wyzwolenczej i wnet po przejściu frontu ujęły te rady w swoje ręce ster i kierowały sprawami życia ekonomicznego, politycznego i społecznego. Dzięki tym posunięciom zabezpieczono majątek narodowy i prywatny przed zniszczeniem, przystępując także równocześnie do rekonstrukcji urządzeń fabrycznych, transportu czy szkolnictwa, które to zakłady nie były przystosowane do współczesnych wymogów. Te czynniki wykonywały rady narodowe współpracując ściśle z Armią Radziecką, która nie skąpiła pomocy, niezbędnej zwłaszcza przy rekonstrukcji głównych linii komunikacyjnych. Rady narodowe ingerując w sprawy gospodarcze tworzyły ludowe zarządy poszczególnych zakładów przemysłowych, konfiskowały ziemie obszarncze, rozdzielając je pomiędzy chłopów bezrolnych, a w życiu publicznym przywracały masom ludowym swobody demokratyczne. Poprzez swoje organy milicji obywatelskiej starały się o bezpieczeństwo obywateli i usuwały z zajmowanych stanowisk oraz karały wrogów ojczyzny i zdrajców narodu. Tymi wszystkimi czynnościami rady narodowe przedstawiały nową formę władzy państwowej powiązanej najściślej z terenem i jego sprawami.

Przy różnorodnym składzie rad narodowych rekrutującego się ze wszystkich warstw społeczeństwa, członkowie-komuniści mieli szczególnie odpowiedzialne zadanie nadawania tym organom władzy właściwej linii postępowania, co im się przeważnie udawało. Ale do rad narodowych przenikała także reakcja z zamysłem rozbijania ich od wewnątrz i dyskredytowania wobec społeczeństwa. Niekiedy wśliznęły się do nich elementy spekulacyjne o drobnomieszczańskich poglądach i takiejż mentalności, które to elementy zagrażały dobremu imieniu rad uzyskanemu w okresie walk antyfaszystowskich, narodowyzwolenczych. W sumie jednak bezsporną przewagę w radach uzyskały siły uczciwe i postępowe, które nadawały im zdecydowane oblicze. Zaś do lutego 1948 r. wykrystalizowały się one do tego stopnia, że mogły stać się w ogromnej mierze podporą Partii Komunistycznej i ustroju ludowego¹⁸.

6. Przebudowa socjalistyczna w dziedzinie ekonomicznej

Rewolucja narodowo-demokratyczna rozwiązawszy zagadnienie walki narodowyzwolenczej przeciwko faszyzmowi i imperializmowi poszła dalej,

¹⁷ K. Bartelmann, Vznik národních výborů, Rozpravy ČSAV, Praha 1956, zeszyt 3, s. 108—117.

¹⁸ „Slovenske narodné povstanie”, Bratislava 1954, s. 237—238.

nabierając charakteru rewolucji socjalistycznej. Przejawiło się to głównie w dziedzinie ekonomicznej oraz w formie interwencji w dziedziny nadbudowy. Załatwiono także nieukończone zadania rewolucji o charakterze burżuazyjno-demokratycznym, a mianowicie zniesienie resztek pozostałości feudalnych w rolnictwie, których przewyciężanie przetrwało wszakże aż do lutego 1948 r.

Przemiany o charakterze ekonomicznym przebiegały w pierwszym etapie rewolucji po linii nacjonalizacji przemysłu i reformy finansowej oraz po linii reformy rolnej. Nacjonalizacja przemysłu ogłoszona została dekretemi prezydenta w październiku 1945 r. i już w pierwszym etapie objęła swym zasięgiem 65% przemysłu czechosłowackiego (według ilości zatrudnionych), podcinając tym korzenie kapitalizmu¹⁹. Ta akcja nacjonalizacji likwidowała równocześnie udział kapitału zagranicznego w przedsiębiorstwach przemysłowych na terenie Czechosłowacji oraz uderzała w potęgę kapitału monopolistycznego, który poprzez swoje rozliczne kanały rządził 81,6% wszystkich zakładów przemysłowych Czechosłowacji²⁰. Proces nacjonalizacji złamał siłę ekonomiczną wielkiej burżuazji, podciął jej polityczne znaczenie oraz był stopniem na drodze do osiągnięcia nowych, socjalistycznych stosunków produkcji. Tym samym położono podstawy planowego rozwoju ekonomiki, jak tego wymagają potrzeby nowego społeczeństwa. Trzeba tu podkreślić, że KPCz uważnie strzegła pozycji rad zakładowych w nacjonalizowanych przedsiębiorstwach, gdyż tutaj tkwiły decydujące siły potrzebne przy preradzaniu się rewolucji narodowo-demokratycznej w rewolucję socjalistyczną. Sektor socjalistyczny wpływał decydująco na utrwalenie się sojuszu robotniczo-chłopskiego umożliwiając szybką i skuteczną pomoc techniczną zafanym regionom republiki.

Reforma rolna wymagała znacznie dłuższego okresu czasu i przebiegała wśród licznych przeszkód. Do lutego 1948 r. wyróżnić możemy dwa etapy realizacji tej reformy. W pierwszym etapie skonfiskowano dobra niemieckich i węgierskich faszystów oraz rodzimych zdrajców ze sfer obszarnczych. Drugi etap miał charakter rewizji reformy rolnej, uchwalonej lecz niedokończony przez burżuazję w okresie przedmonachijskim. Chodziło tu o rewizję i ostatecznie o likwidację wielkich majątków i rozległych obszarów ziemi szlachty rodowej oraz obszarów ziemskich należących do Kościoła. KPCz osiągnęła na tym polu zwycięstwo o dużym politycznym znaczeniu, przekonując społeczeństwo i pozyskując je dla akcji likwidowania resztek feudalizmu w rolnictwie. Lud poparł tutaj także politykę neutralizacji kulaków oraz przeszkodził usiłowaniom obszarncików, którzy szukali oparcia u tzw. partii ziemiańskich w celu uniemożliwienia przeprowadzenia do końca rewolucji agrarnej²¹. Na wsi już przed wydarzeniami lutowymi z 1948 r.

¹⁹ „Deset let...”, s. 16.

²⁰ „Otázky národní a demokratické revoluce v ČSR”, Praha 1955, s. 197.

²¹ M. Faltán, Február 1948 — vítazstvo zväzku robotnikov a rolnikov, Bratislava 1958, s. 51.

zaobserwować można było ogromne zmiany. Umacnianie małorolnego i średniorolnego chłopa przez reformę rolną oraz kierunek zmierzający do utworzenia pierwszych organizmów sektora socjalistycznego zapoczątkowały nowy układ sił klasowych na wsi. Rewolucyjnego charakteru nabrała troskliwość o podniesienie stopy życiowej wsi. Uwolnienie znacznej liczby rolników od podatków, zniesienie dzierżawy, prawo o powszechnym ubezpieczeniu przyczyniały się do lepszego bytu pracującego chłopstwa. Od chwili uchwalenia reformy rolnej wzrosły dochody w przeszłości najbiedniejszej warstwy robotników rolnych i w latach 1945—1948 podniosła się znacznie ich stopa życiowa. Powstrzymano także powszechny w przeszłości proces pauperyzacji gospodarstw chłopskich przez rozdrabnianie i tak już przeważnie niewielkich gospodarstw rolnych. Zwiększono troskę o warunki socjalne i kulturalne tych warstw, umożliwiając im korzystanie ze zdobyczy technicznych, które przenikały teraz i na wieś. Reformą rolną zakończyła się ostatecznie po wydarrzeniach lutowych w 1948 r. wykupem ziemi należącej do gospodarstw posiadających więcej niż 50 ha, oraz ziemi tych posiadaczy, którzy na niej sami nie pracowali. W ostatecznym wyniku reforma rolna objęła 4 500 000 ha ziemi uprawnej oraz lasu, z czego blisko połowę otrzymali na własność małorolni chłopi oraz robotnicy folwarczni — druga część, głównie obszary leśne, stały się własnością państwa²². Trzeba sobie uświadomić, że po tych wszystkich przemianach, po likwidacji wielkich gospodarstw obszarników ziemskich, główną klasę kapitalistyczną stanowili w Czechosłowacji kułacy, którzy w dalszym ciągu wykorzystywali drobnych rolników. Likwidacja tego stanu rzeczy stanowiła główne zadanie polityki wiejskiej KPCz. Rozwiązanie wszakże zagadnienia własności nie zaspokajało jeszcze wszystkich potrzeb ludu wiejskiego, choć znacznie poprawiło jego warunki bytowe²³. Chodziło teraz o zrealizowanie głównego zadania, a mianowicie o przystąpienie do socjalistycznej przebudowy rolnictwa, zwiększenie jego wydajności i wykazanie wyższości socjalistycznej spółdzielczości produkcyjnej nad dotychczasowymi formami gospodarowania oraz o wykazanie płynących stąd korzyści dla ludności wiejskiej. Stało się to głównym celem polityki rolnej KPCz i rządu czechosłowackiego w okresie pierwszych pięciolatek 1949—1960.

Przemiany ekonomiczne w Czechosłowacji dokonywały się wśród różnorodnych zakłóceń w życiu politycznym. Wyrazem układu sił politycznych w kraju stały się wybory do parlamentu w r. 1946, z których KPCz wyszła jako partia najsilniejsza (38% głosów) nie tylko w okręgach przemysłowych, ale i na wsi²⁴. Wybory udowodniły, że większość społeczeństwa opowiada się za polityką Frontu Narodowego i za rządem robotniczo-chłopskim. Jednakże burżuazja posiadała jeszcze w części społeczeństwa dość znaczne wpływy, co uwidocznilo się zwłaszcza w Słowacji, gdzie system dwóch partii politycznych był dla niej dużo wygodniejszy niż system czterech partii istniejących

²² „Prispevek k dejnam...”, s. 158.

²³ K. Gottwald, 1946—1948, t. 2, s. 201.

²⁴ „Přehled dějin Komunistické strany Československa”, Praha 1957, s. 200.

w krajach czeskich. Na terenie Słowacji Partia Demokratyczna, w której szeregach skupili się byli agrariusze oraz ludacy, uzyskała dość pokaźną przewagę. Stało się to dla KPCz sygnałem, ażeby w dalszej pracy politycznej zamieścić hasła pozyskania większości społeczeństwa, co praktycznie oznaczało dotarcie do rolnika poprzez właściwą politykę rolną. Był to nowy etap na pokojowej drodze do socjalizmu. W wyniku przeprowadzonych wyborów przewagę w parlamencie uzyskali komuniści, występujący we wspólnym bloku z socjaldemokratami i w ten sposób po raz pierwszy w dziejach Czechosłowacji premierem rządu został komunista — Klement Gottwald i jego rząd wystąpił przed parlamentem z programem pierwszego planu odbudowy i rozwoju gospodarki narodowej Czechosłowacji, planu dwuletniego na lata 1947—1948.

Plan dwuletni opierał się realnie na wynikach osiągniętych zaraz po wojnie w dziedzinie odbudowy ekonomiki narodowej i wytyczał zadania likwidacji wojny i okupacji, zwiększenia w porównaniu z r. 1937 wydajności produkcyjnej w przemyśle o 10%, wzmocnienia znacjonalizowanego sektora przemysłowego i wprowadzenia w życie rewizji reformy rolnej. Plan przewidywał także związanie rad narodowych z aparatem państwowym oraz pogłębienie współpracy ze Związkiem Radzieckim²⁵. Plan dwuletni był wyrazem siły systemu socjalistycznego w przemyśle oraz głównym frontem walki klasowej. Jego wykonanie miało zaświadczyć o wyższości planowego, proporcjonalnego wzrostu nad kapitalistyczną konkurencją i anarchią, a przeciwnikom władzy ludowodemokratycznej miało udowodnić zdolności rządów społecznych przedsiębiorstw i rad narodowych w zakresie rządzenia społeczną gospodarką. Tymczasem w gospodarce narodowej istniała jeszcze wielosektorowość. W rolnictwie brak było sił z wyższymi kwalifikacjami, budownictwo nie było jeszcze w większym zakresie uspołecznione, handel zagraniczny opanowany był jeszcze w dużym stopniu przez kapitalistów, brak było większego doświadczenia przy wytyczaniu planów państwowych, a instytucje planujące dopiero się organizowały. Wszystko to, wraz z pewnymi trudnościami natury obiektywnej, mobilizowało burżuazję, która hamowała wykonanie reformy finansowej, sabotowała plany, aby w ten sposób zdyskredytować rząd ludowodemokratyczny w opinii społeczeństwa. Kierowała się ona zasadą, iż im gorzej dla nowej republiki, tym lepiej dla ich interesów. Lecz mimo tych wszystkich przeszkód plan dwuletni został wykonany w zaplanowanym terminie, a nawet przekroczony. Cel został osiągnięty przez odbudowanie zniszczonej w czasie wojny gospodarki narodowej, głównie przemysłu. Już w listopadzie 1948 r. produkcja przemysłowa przekroczyła o 11,4% produkcję z r. 1937 w Czechosłowacji. Wydajność pracy wzrosła o 4,2%. Produkcja środków produkcji wzrosła o 37%, zaś produkcja środków spożycia utrzymała się w przybliżeniu na poziomie z r. 1937. Pozytywne wyniki osiągnięte w planie dwuletnim były niestety obniżone przez niewykonanie planu

²⁵ Tamże.

inwestycyjnego (w przybliżeniu 50% planu), co tłumaczy się tym, że w dziedzinie produkcji rolnej nie osiągnięto stanu sprzed wojny²⁶.

Specjalną uwagę poświęcono w tym dwuleciu Słowacji, którą trzeba było podciągnąć do poziomu pozostałych ziem Czechosłowacji. Tak więc oprócz przemieszczania zakładów przemysłowych z czeskiego pogranicza, przystąpiono tam do budowy nowych przedsiębiorstw, czym potwierdzono zasadę głoszoną w polityce o równouprawnieniu obu narodów: czeskiego i słowackiego. Na terenie Słowacji tempo rozwoju przemysłu w latach 1946—1948 było znacznie szybsze niż w całej Czechosłowacji. W całej Czechosłowacji produkcja przemysłowa wzrosła w tym okresie o 46,4%, a w Słowacji o 61,2%²⁷. Wzrosło tutaj znacznie zatrudnienie w przemyśle (w latach 1946—1948 o 45 000 osób), likwidując palący problem przeludnienia wsi słowackiej. To przejście nadmiaru ludności z rolnictwa do przemysłu zmniejszyło obciążenie wsi i wpłynęło korzystnie na wzrost stopy życiowej pracującego chłopstwa na tym terenie. Realizacja planu dwuletniego po nacjonalizacji stała się dalszym, nadzwyczaj doniosłym krokiem na drodze budowy społeczeństwa socjalistycznego. Nie tylko, że wykazała siłę ludowodemokratycznego ustroju i przyniosła szereg ekonomicznych przemian, ale także nauczyła ludzi żyć i myśleć w duchu socjalistycznym. Stworzyła też podstawy pięcioletniego planu gospodarczego w Czechosłowacji.

7. Polityka zagraniczna

W okresie planu dwuletniego trzeba było podjąć walkę z akcją burżuazyjną (reprezentanci krańcowych ugrupowań narodowych socjalistów, ludowców oraz tzw. demokratów) nie tylko na polu gospodarczym i polityki wewnętrznej, ale także w zakresie utrzymania czystej linii w polityce zagranicznej Czechosłowacji, jak ją wytyczył Program Koszycki. Burżuazja czechosłowacka starała się wszelkimi sposobami jawnie i potajemnie osłabić związki przyjaźni między Czechosłowacją a Związkiem Radzieckim, dążąc do podporządkowania kraju mocarstwu kapitalistycznym. Głosiła ona przy tym hasło, że Czechosłowacja ma być pomostem między Wschodem a Zachodem. W tych samych celach burżuazja rozpętała w 1947 r. kampanię mającą na celu włączenie Czechosłowacji do planu Marshalla, który poprzez pomoc gospodarczą miał służyć przede wszystkim do restaurowania w kraju kapitalistycznych stosunków produkcji. Dzięki wszakże energicznemu przeciwdziałaniu ze strony KPCz plany te zostały obalone i rząd czechosłowacki zawarł ze Związkiem Radzieckim długoletnią umowę o wzajemnej wymianie towarowej. Umowa ta umożliwiła rozwiązanie Czechosłowacji wielu podstawowych zagadnień ekonomicznych, likwidując zwłaszcza skutki katastrofalnych nieurodzajów w r. 1947²⁸.

²⁶ P. Tuřčan, *Socialistická industrializácia...*, s. 139.

²⁷ Tamże. Zobacz też „*Rozvoj Slovenska v dvojročnici*”, Bratislava 1950.

²⁸ Č. Čisáň, *S létyjsme rostli*, Praha 1960, s. 72.

W tym samym czasie, w którym utrwałała się przyjaźń i współpraca ze Związkiem Radzieckim, zagraniczna polityka czechosłowacka ma do zanotowania nowy poważny sukces, zawierający nowy układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy z Polską Rzeczpospolitą Ludową. Wielkie znaczenie tej umowy polega nie tylko na zabezpieczeniu dwóch bratnich krajów przed agresją niemiecką, ale w ten sposób położono kres sporom terytorialnym, toczonym przez polskie i czeskie koła nacjonalistów burżuazyjnych oraz założono podwaliny pod budowę nowych, socjalistycznych stosunków polsko-czechosłowackich²⁹.

8. Przebudowa socjalistyczna w dziedzinie ideowej i kulturalnej

Przemiany polityczne oraz ekonomiczne wpływały oczywiście na rozwój frontu kulturalnego i ideologicznego. Tempo zmian było w tych dziedzinach powolniejsze i nie dorównywało tempu przemian ekonomicznych, na które zresztą kładziono największy nacisk. Trzeba było najpierw bowiem zaspokoić potrzeby w zakresie dóbr materialnych, od których zależy rozwój kulturalny. Tak więc budowano w pierwszej kolejności podstawy materialne do szerokiego rozwoju i upowszechniania kultury. W przeciwieństwie do przeszłości uczyniono wielki krok naprzód; rozwój kultury oceniono według zasady: kultura jest zagadnieniem, którym winno się zająć całe społeczeństwo. Środki na rozwój kultury winno dać państwo i powinna ona zaspokajać potrzeby całego społeczeństwa, a nie tylko pewnych jego grup³⁰. W związku z tym państwo objęło w swoje posiadanie wszystkie środki upowszechniania kultury jak: rozgłośnie radiowe, film, prasę. Państwo przystąpiło także do uregulowania całokształtu działalności wydawniczej oraz rynku księgarskiego, stwarzając w ten sposób podstawy do rozwoju kultury i oświaty dla całego społeczeństwa. Miano na celu wyrównanie różnic wśród poszczególnych warstw społeczeństwa i zniesienie rozdziału pomiędzy miastem a wsią. Zadanie to postawiono w ten sposób, że nie chodziło tylko o konsumpcję dóbr kulturalnych już utworzonych, ale także o stworzenie nowej kultury, która wyraża problematykę epoki rewolucji i tę rewolucję utrwała. Potrzebę rewolucyjnych przemian sygnalizowała śpiesznie organizacja szkolnictwa oraz program nauczania w szkołach. Tutaj bowiem burżuazja starała się zapewnić sobie dominujące stanowisko i nie dopuścić do jakichkolwiek zmian, co się jej w pewnym stopniu udawało. Stąd też aż do lutego 1948 r. zagadnienie upaństwowienia i ujednoczenia całego szkolnictwa nie było rozwiązane. Jednakże i tutaj pewne kroki udało się poczynić. Przenikały tu nowe, postępowe prądy, co uwidoczniło się w przyswajaniu marksizmu-leninizmu na wyższych uczelniach czechosłowackich.

Konieczność prowadzenia akcji ideologicznej znalazła odbicie na VIII

²⁹ K. Gottwald, 1946—1948, t. 1, Bratislava 1949, s. 216.

³⁰ „KSC o ulohách kulturnej revolúcie”, Bratislava 1959, s. 13.

Zjeździe KPCz w r. 1946, który wytyczył zadania w walce o przekształcanie świadomości mas w duchu marksizmu-leninizmu. Zjazd Partii postulował dalsze przerastanie rewolucji narodowo-demokratycznej w rewolucję socjalistyczną za pomocą rozszerzania i umacniania władzy klasy robotniczej i podkreślił wysiłki Partii włożone w ugruntowanie tej władzy. Zjazd stał się obrazem ilościowego i jakościowego wzrostu nie tylko członków Partii Komunistycznej, ale całej klasy robotniczej. Zjazd podkreślił także konieczność dalszego organizacyjnego, liczebnego i ideologicznego wzrostu Partii, zwracając szczególną uwagę na rozwój ideologicznej pracy, szczególnie na odcinku wiejskim³¹. Na polu walki kulturalno-ideologicznej dominującą rolę mogła odegrać inteligencja. Inteligencja czechosłowacka opowiedziała się po wyzwoleniu w większości po stronie ludu, ale brak jej było w tym czasie cech bojowości i zdecydowania. Pewna część inteligencji powoli pozbywała się uprzedzeń do państwa ludowodemokratycznego. KPCz włożyła dużo wysiłku, aby poprzez swoje organizacje dotrzeć do tej wahającej się części inteligencji i pozyskać ją dla postępowych ideałów. Na zjeździe pracowników kulturalno-oświatowych w kwietniu 1948 r. w Pradze, Klement Gottwald powiedział jasno pod adresem inteligencji:

„... Nie ma i nie może być mowy o jakiejś degradacji inteligencji. Wprost przeciwnie: jej zadania wzrosną, nie będzie ona skazana na łaskę i niełaskę samowoli kapitalistycznej, ale może współpracować dla dobra całego społeczeństwa i z korzyścią dla wszystkich”³².

Przed wydarzeniami lutowymi w 1948 r. stan wiedzy marksistowskiej w Czechosłowacji nie przedstawiał się jeszcze świetnie. Marksistowskich naukowców było niewielu, a z tych duża część zajęta była działalnością polityczną, która to działalność nie pozostawiała im wiele czasu na pracę twórczą. Pracownicy naukowcy nie byli jeszcze przygotowani do uczestniczenia w przemianach zachodzących w Czechosłowacji. Byli oni jeszcze pod wpływami ideologii burżuazyjnych i zarażeni metodami pracy indywidualistycznej. W tym więc okresie nie udało się zbudować podstaw organizacyjnych ani materialnych dla rozwoju nowej wiedzy czechosłowackiej. Stało się to możliwe dopiero po wydarzeniach lutowych 1948 r. Stworzono wtedy właściwe warunki do rozwoju wiedzy marksistowskiej, organizując Czechosłowacką Akademię Nauk i inne instytuty naukowe.

9. Wydarzenia i przemiany lutowe

W latach 1945—1948 KPCz prowadziła politykę zaspokajającą postulaty ludu pracującego, politykę umocnienia jedności miast i wsi. Wykazywano różnice między obietnicami czynionymi przez burżuazję masom pracującym a możliwościami ich realizacji przez tę klasę. Miało to na celu zniwelowanie wszelkich wpływów politycznych burżuazji. Podczas gdy KPCz

³¹ „Přehled dějin...,” s. 119.

³² „KSC o ulohách...,” s. 29.

zdążyła do realizacji permanentnej rewolucji przez pokojowe rozwijanie odgórną i oddolną inicjatywę mas, chcąc w ten sposób ukończyć program przebudowy kraju, burżuazja kierując się wąskimi interesami prywatnymi starała się zmniejszyć tempo odnowy i uprzemysłowienia kraju i uprawiała politykę grożącą niebezpieczeństwem wojny domowej. Od daty wyborów do parlamentu w r. 1946 sytuacja wewnętrzna w Czechosłowacji zaostrzyła się znacznie; KPCz i burżuazja toczyły zmagania o przeprowadzenie czeskiemu i słowackiemu narodowi. Zwiastowało to rozstrzygającą walkę o władzę.

Po raz pierwszy zmierzono swoje siły w jesieni 1947 r. w Słowacji, gdzie burżuazja miała stosunkowo silniejszą pozycję. Partia Demokratyczna zagarnęła tam najważniejsze ministerstwa resortowe (rolnictwo, zaopatrzenie), zaprowadzając inny system zaopatrzenia niż w krajach czeskich, który groził anarchią i bezplanowością. Utrudniano także dokończenie reformy rolnej, co wywołało ostre spory o zasadę praworządności pomiędzy słowackimi narodowymi organami władzy w Bratysławie a rządem czechosłowackim w Pradze. Partia Demokratyczna powiązana tajnymi nićmi z ludackimi klerykałno-faszystowskimi elementami szukała oparcia w zagranicznej reakcji i przygotowywała rozległe spiski przeciwko republice. Publiczne zdemaskowanie tej polityki Partii Demokratycznej na jesieni 1947 r. wywołało w Słowacji ostry kryzys polityczny. Kryzys ten udało się szybko przezwyciężyć w interesie sił postępowych, gdy KPCz odwołała się do opinii mas, poruszając masowe organizacje społeczne (rady zakładowe, Związek Rolników, Związek Partyzantów) i na ich kategoryczne żądanie elementy najbardziej reakcyjne (Kvetko, Böhm) ustąpiły z kierowniczych stanowisk politycznych. Zmiana linii politycznej nowego Urzędu Krajowego, w którym Partia Demokratyczna nie miała już przewagi, złamała siłę burżuazji i wzmocniła ustrój ludowodemokratyczny w Słowacji³³. Wytracono w ten sposób reakcji oręż, który miał jej posłużyć do przywrócenia kapitalizmu w Słowacji, skąd zamierzano go rozszerzyć na teren całej Czechosłowacji.

Nieubłagana walka między siłami reakcji i postępu przybrała na sile na początku r. 1948 na tle rokowań w rządzie. Konkretnie chodziło tutaj o to, że ministrowie z obozu reakcyjnego przeciwstawiali się komunistom, którym zależało na uchwaleniu pewnych postępowych projektów. Przeciwstawiali się ci reakcyjni ministrowie szczególnie projektom nacjonalizacji zakładów przemysłowych, zatrudniających ponad 50 pracowników, projektom rozdziału ziemi obszarniczej wielkości ponad 50 ha oraz unarodowienia handlowych przedsiębiorstw hurtowniczych i handlu zagranicznego. Pewni swoich sił ministrowie z Partii Narodowych Socjalistów, Partii Ludowej i Partii Demokratycznej posunęli się tak daleko, że dnia 17 lutego tegoż roku rozbili posiedzenie rządu, a 20 lutego podali się do dymisji z przekonaniem, że prezydent ich dymisji nie przyjmie i w ten sposób będą mogli zrealizować swoje plany skierowane przeciwko komunistom. W tym konkret-

³³ „Prispevok k dejnam...,” s. 182—235.

nym wypadku liczyli się oni z możliwością objęcia całej władzy przez utworzenie rządu pozaparlamentarnego, podobnie jak to było w r. 1920, odsuwając legalny rząd od wszelkich czynności. Ten pozaparlamentarny rząd miał realizować plany burżuazji. Partia Komunistyczna przyjęła otwartą walkę, mając oparcie w najszerzych masach narodu³⁴. Dnia 21 lutego 1948 r. odbył się w Pradze na Rynku Starego Miasta wielki wiec ludowy, na którym Klement Gottwald naświetlił istotę kryzysu rządowego, wzywając społeczeństwo do organizowania aktywnych komitetów Frontu Narodowego. Komitety te miałyby za zadanie oczyścić partie polityczne i masowe organizacje społeczne od elementów reakcyjnych. Środkiem do tego celu był zjazd przedstawicieli komitetów zakładowych oraz generalny strajk manifestacyjny w dniach 24—25 lutego. Wtedy to prezydent Benesz, po dłuższym wahaniu, nie widząc innej drogi wyjścia, przyjął dymisję reakcyjnych ministrów i powierzył Klementowi Gottwaldowi misję utworzenia nowego rządu. Tak więc ostatecznie dramatyczne zmagania lutowe zakończyły się zwycięstwem czeskiego i słowackiego ludu³⁵. Podczas tych zmagani okazało się, że klasa robotnicza i Partia Komunistyczna nie były osamotnione i że mogły oprzeć się o większość rad narodowych, dużą część chłopstwa — a w okresie, w którym reakcja mogłaby wywołać wojnę domową — klasa robotnicza i Partia znalazły oparcie w oddziałach uzbrojonej milicji obywatelskiej, której wystąpienia złamały ostatecznie reakcję. Przebieg wydarzeń lutowych w Słowacji zniszczył także ostatecznie siły polityczne reakcji, co zapoczątkowane zostało zresztą już jesienią 1947 r. Z kierownictwa Partii Demokratycznej usunięto czynniki najbardziej reakcyjne, a nowy rząd Klementa Gottwalda wyznaczył na ich miejsce nowy zespół pełnomocników rządu³⁶.

W stosunkach międzynarodowych oparciem rządu ludowodemokratycznego w lutym 1948 r. był Związek Radziecki. Wobec tego jasnego i otwartego stanowiska imperialistyczne państwa nie odważyły się na zbrojną interwencję po stronie czechosłowackiej reakcji. Dzięki temu klasa robotnicza rozstrzygnęła na swoją korzyść walkę o władzę.

Najdonioślejsze znaczenie przemian lutowych 1948 r. polega na tym, że od tego momentu masy pracujące w Czechosłowacji mogły całe swoje siły twórcze włączyć do wielkiego dzieła budowy socjalizmu. Burżuazja bowiem, pozbawiona wszelkiej siły politycznej, nie była w stanie zaszkodzić ustrojowi ludowodemokratycznemu Czechosłowacji na rzecz restytucji kapitalizmu. Ze stanowiska międzynarodowego wydarzenia lutowe wzmocniły braterski sojusz Czechosłowacji ze Związkiem Radzieckim oraz z krajami demokracji ludowej. Przekreśliły one nadzieje światowego imperializmu na uczynienie z Czechosłowacji swojej bazy wypadowej.

Na przykładzie rozwoju pierwszego etapu ludowodemokratycznej Czecho-

³⁴ „Unor 1948”, Sbornik dokumentů, Praha 1958, przemówienie K. Gottwalda na Rynku Starego Miasta w Pradze dnia 21 II 1948, s. 35—39.

³⁵ J. Veselý, Kronika unorovych dnů 1948, Praha 1958, s. 131—132.

³⁶ „Unor 1948”, s. 177—181.

słowacji w latach 1945—1948 można doskonale prześledzić przechodzenie rewolucji narodowo-demokratycznej w rewolucję socjalistyczną, zakończoną ostatecznie w lutym 1948 r. W tym okresie cała władza przeszła do rąk klasy robotniczej. Pierwiastki dyktatury proletariatu, które można było zaobserwować już w rewolucyjnym r. 1945, stworzyły teraz nowy fakt jakościowy: rząd dyktatury proletariatu, który powstał w Czechosłowacji w r. 1948. Narody czeski i słowacki osiągnęły historyczne zwycięstwo i wstępowały w nowy etap swoich dziejów — etap budowy ustroju socjalistycznego.

III. DRUGI OKRES LUDOWODEMOKRATYCZNEJ CZECHOSŁOWACJI — OKRES BUDOWY USTROJU SOCJALISTYCZNEGO

1. Podstawowe zmiany w polityce socjalnej i kulturalnej

Zwycięstwo czechosłowackich mas ludowych nad reakcją w wydarzeniach lutowych 1948 r. wyznaczyło na następny okres zdecydowaną linię w polityce wewnętrznej i zagranicznej Czechosłowacji. Zwycięstwo, które uwięczyło zmagania klasy robotniczej z burżuazją określiło jednoznacznie ustrój państwa, oddając jego ster w ręce mas pracujących pod przewodnictwem KPCz, zapewniając trwałą przyjaźń ze Związkiem Radzieckim. Po tych wydarzeniach na terenie całej Czechosłowacji, we wszystkich dzielnicach kraju, aprobowano zachodzące zmiany w życiu politycznym. Rady narodowe przeprowadzały weryfikację członków partii politycznych, masowych organizacji społecznych, usuwając z nich elementy reakcyjne. Przedstawiciele burżuazji, którzy dotąd zajmowali jeszcze w życiu państwa wybitniejszą pozycję, usuwano, zastępując ich przedstawicielami klasy robotniczej. Podczas gdy znaczna część poważniejszych działaczy partii burżuazyjnych wołała raczej udać się na emigrację niż włączyć w nurt życia kraju, masy pracujące narodów Czechosłowacji z nowym zapalem i energią przyczyniały się twórczo do budowy swojej ojczyzny³⁷. Rozwijał się więc w Czechosłowacji niezwykle żywo ruch polityczny i ekonomiczny. Gospodarka narodowa rozkwitała w szybkim tempie i dokonywały się w niej podstawowe przemiany ekonomiczne: zakończenie nacjonalizacji i reformy rolnej. Postępowe dążenia uwidaczniały się też coraz wyraźniej w czechosłowackiej nauce, kulturze, szkolnictwie i twórczości artystycznej. Nowy rząd odrodzonego Frontu Narodowego wystąpił przed parlamentem z programem, który przewidywał dokończenie wcześniejszych, nie spełnionych postulatów z lat 1945—1948 (szczególnie zagadnienie reformy rolnej), których realizację utrudniała burżuazja przed wydarzeniami lutowymi z 1948 r. W krótkim też czasie parlament uchwalił szereg postępowych ustaw: ustawę o powszechnym ubezpieczeniu, o upaństwowieniu szkolnictwa i teatrów oraz o reformie podatków w rolnictwie i w rzemiośle. Wszystko to umożliwiło przeprowadzenie podstawowych zmian w całokształcie polityki socjalnej i kulturalnej.

³⁷ A. Šnejdársek, Únor 1948 a uplný kruch poúnorové emigrace, „Mezinárodní politika”, nr 2, 1960.

¹⁷ Przegląd Zachodni

2. Konstytucja z 9 V 1948, wybory i zjednoczenie partii robotniczych

Konstytucja z dnia 9 maja 1948 r., oceniając wyniki osiągnięte w dotychczasowym przebiegu rewolucji, określiła kierunek dalszego rozwoju Czechosłowacji w ten sposób:

„My, naród czechosłowacki oznajmiamy, że jesteśmy zdecydowani zbudować w swojej wyzwolonej ojczyźnie ustroj ludowodemokratyczny, który zapewnia nam pokojową drogę do socjalizmu”³⁸.

Nowa konstytucja różniła się od konstytucji republiki przedmonachijskiej z r. 1920 tym, że utrzymywała i zabezpieczała zasadę, iż wszelka władza pochodzi od ludu i zasadę tę wprowadziła w życie. Lud miał teraz możliwość poprzez swoich przedstawicieli uchylać wszelkie postępowe ustawy i stać na straży ich realizacji. Konstytucja postanawiała, że Czechosłowacja jest państwem dwóch równouprawnionych narodów: czeskiego i słowackiego. Nowa konstytucja dała ludowodemokratycznemu ustrojowi Czechosłowacji pewną podstawę prawną i całym swoim sensem dopomagała społeczeństwu w budowie socjalizmu. Wyborami do Zgromadzenia Narodowego z maja 1948 r. lud czechosłowacki utrwalił swoje zwycięstwo także w ciałach ustawodawczych państwa. Dzięki wynikom wyborów, a zwłaszcza przez powierzenie urzędu prezydenta Klementowi Gottwaldowi, a stanowiska premiera Rady Ministrów Antoninowi Zapotockiemu, klasa robotnicza uzyskiwała decydujący wpływ w państwie. Siła klasy robotniczej wzrosła w tym okresie także i dzięki temu, że zakończony został proces zjednoczeniowy komunistów z socjaldemokratami. Powstała wtedy jednolita, rewolucyjna partia klasy robotniczej Czechosłowacji. Tym faktem zakończono blisko 30-letnie rozbieżności ruchu proletariackiego w Czechosłowacji. Marksizm-leninizm przewyciężył wszelkie ideologiczne tendencje oportunistyczne i reformistyczne. W końcu i rozwój organizacyjny w Partii Komunistycznej uzyskał jednolite podstawy przez połączenie w r. 1948 Komunistycznej Partii Słowacji i Komunistycznej Partii Czechosłowacji. W ten sposób zakończono ostatecznie proces jednoczenia klasy robotniczej w całym państwie.

3. Realizacja budowy socjalizmu: Pierwszy Plan Pięcioletni (1949—1953)

Partia Komunistyczna po zabezpieczeniu sobie pozycji wywalczonych w lutym 1948 r. przygotowała szereg posunięć zmierzających do realizacji budowy socjalizmu według ustalonej linii postępowania. Zreorganizowano w r. 1949 społeczny zarząd przez zniesienie ziemskich i powołanie okręgowych urzędów. Poprawiono zaopatrzenie społeczeństwa przez ograniczenie wolnej sprzedaży rynkowej na niektóre artykuły (od 1 I 1949). Zapoczątkowano ruch spółdzielczy i organizację przedsiębiorstw komunalnych. Było to wstępnym krokiem do przygotowania pierwszego planu 5-letniego w r. 1949.

³⁸ „Ustava Československé republiky”, Sbirka zakonů a nařizení, nr 150.

Ze stanowiska ekonomicznego Czechosłowacja przystępowała po wydarzeniach lutowych do ogłoszenia planu 5-letniego, mając w państwie jeszcze trzy sektory gospodarcze: socjalistyczny (85% produkcji przemysłowej, handel hurtowy, handel zagraniczny, finanse, a w rolnictwie do końca r. 1948 zaczątki socjalistycznych form gospodarowania), który wytwarzał 61,4% dochodu narodowego; sektor kapitalistyczny (resztki przedsiębiorstw kapitalistycznych w miastach, kułacy na wsi), który wzbogacał dochód narodowy w 13,6% oraz sektor drobnych producentów (mało- i średniorolni chłopci, drobni kupcy i rzemieślnicy, dzierżawcy mniejszych przedsiębiorstw wytwórczych), których udział w dochodzie narodowym oblicza się na pozostałe 25%³⁹.

Taka struktura ekonomiczna Czechosłowacji była korzystna dla dalszego rozwoju kraju, w którym zamierzano utworzyć jednolite socjalistyczne formy produkcji. W najbliższym okresie planowano rozwiązanie zagadnienia okresu przejściowego, w którym oprócz ekonomicznych praw socjalistycznych działały także prawa ekonomiki kapitalistycznej. Zetknięcie się tych praw antagonistycznych musiało wyrazić się w formie walki klasowej. W związku z tym Partia Komunistyczna miała do rozwiązania sposoby postępowania wobec kapitalistycznych form gospodarowania oraz określić konkretne metody walki o socjalizm głównie na terenie wsi.

Rok 1949 był w Czechosłowacji pierwszym rokiem 5-latki, rokiem, w którym Zgromadzenie Narodowe przyjęło ustawę o wiejskich spółdzielniach produkcyjnych. W roku tym Partia Komunistyczna rozwinęła kampanię ideologiczną wśród chłopów. A kiedy poczyniono pierwsze kroki do przejścia od gospodarowania indywidualnego do wspólnot socjalistycznych, partia przystąpiła do organizowania spółdzielni produkcyjnych.

Do realizacji tych zadań ludowodemokratyczna Czechosłowacja przystępowała w zmienionej już sytuacji międzynarodowej, kiedy to obóz socjalistyczny wzmocniony został poważnie zwycięstwem rewolucji ludowej w Chinach i powstaniem Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Związek Radziecki zakończył odbudowę ze zniszczeń wojennych ekonomiki narodowej i przystąpił do eksperymentów nad wykorzystaniem energii atomowej. Państwa o ustroju ludowodemokratycznym, odbudowawszy swoją gospodarkę, poczęły realizować socjalistyczne stosunki w produkcji. Współpraca między państwami obozu socjalistycznego nabierała tendencji postępowych i pogłębiała się na zasadach internacjonalizmu proletariackiego. W tymże okresie narody zależne i kolonialne w Afryce i w Azji podjęły pomyślną walkę o wyzwolenie narodowe, co przyspieszało nieunikniony rozkład systemu kolonialnego i pogłębiało rozdzwiewki istniejące między imperialistami. W tej sytuacji monopole amerykańskie, które zawaładnęły dużą częścią światowego rynku kapitalistycznego, rozpięły przeciwko Związkowi Radzieckiemu i krajom obozu socjalistycznego zimną wojnę, wywołując w świecie kapita-

³⁹ „15 budovatelských let”, *Narodni hospodařtvi ČSR v letech 1945—1960*, Praha 1960, s. 19.

listycznym antykomunistyczne nastroje. Zawierając agresywny pakt północno-atlantyczny, NATO, wywołując wojnę w Korei i budując bazy wojskowe w pobliżu granic Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowych — imperialiści mieli na celu utrzymywać te państwa w pogotowiu wojennym i osłabić w ten sposób ich wewnętrzny, pokojowy rozwój. Szczególnie w Europie imperialiści poczynili nieprzyjacielskie kroki przeciwko krajom socjalistycznym, zwłaszcza przeciwko Polsce i Czechosłowacji. Korzystali oni przy tym z usług zdradzieckiej emigracji i wysyłali na te ziemie terrorystów i sabotażystów ze swoich baz w Niemczech zachodnich. Wraz ze wzrastającym militarystycznym zachodnioeuropejskim wzrastały także tendencje rewizjonistyczno-rewanżystowskie, skierowane przeciwko granicom zachodnim Polski i Czechosłowacji. Dlatego też przed tymi państwami stało zadanie przeciwstawienia się niebezpieczeństwu i umocnienia przez wzajemną współpracę. Oba te państwa, Polska i Czechosłowacja, miały zapewnione bezpieczeństwo nie tylko przez swoje własne siły wewnętrzne, ale także przez siłę pozostałych państw obozu socjalistycznego oraz przez sojusz ze Związkiem Radzieckim. Im bardziej umacniał się ustrój ludowodemokratyczny w Czechosłowacji, tym bardziej stępiały się pokusy reakcji na jego osłabienie, tym więcej wzrastało jego bezpieczeństwo międzynarodowe i jego wkład do całego systemu socjalistycznego. A z drugiej strony, pomoc wzajemna i podział prac pomiędzy krajami socjalistycznymi pozwalał wykorzystać najskuteczniej środki produkcji Czechosłowacji i tym samym wzmocnić jej niezawisłość. W latach 1949—1953 Czechosłowacja zapewniła sobie poważne znaczenie międzynarodowe, a współpracując ściśle z krajami obozu socjalizmu wypełniała solidarnie swoje zadania w dziedzinie budowy nowego ustroju⁴⁰.

Generalną linię budowy socjalizmu w Czechosłowacji opracował IX Zjazd KPCz w dniach 25—29 maja 1949 r., na którym KPCz po raz pierwszy w historii występowała jako decydujący czynnik odpowiedzialny za dalszy rozwój państwa. IX Zjazd KPCz oprócz zagadnień rozwoju wewnętrznego zwrócił główną uwagę na przemiany rewolucyjne w dziedzinie ekonomicznej i ideologicznej. Zjazd wyjaśnił, że Czechosłowacja wstąpiła na drogę socjalizmu już w r. 1945, ale realizację głównych zadań budowy socjalizmu można było rozpocząć dopiero po pokonaniu burżuazji, co stało się w lutym 1948 r. Na zjeździe wytyczono generalną linię budowy i przebudowy przemysłu oraz socjalistyczną przebudowę wsi. Budowanie bazy materiałowo-przemysłowej jako podstawy socjalizmu IX Zjazd połączył z kwestią industrializacji Słowacji, co miało być środkiem do ostatecznego rozwiązania słowackiej kwestii narodowej. Nie ograniczając się do zagadnień ekonomicznych i wskazań do przemian na tym polu, Zjazd wytyczył zadania ostatecznego obalenia burżuazji i na płaszczyźnie ideologicznej przez wychowanie społeczeństwa w duchu patriotyzmu socjalistycznego i proletariackiego internacjona-

⁴⁰ „Postavení ČSR ve světovém hospodářství”, Praha 1956.

lizmu oraz przez tworzenie nowej socjalistycznej kultury, socjalistycznej w treści i narodowej formie⁴¹.

Pierwszy czechosłowacki Plan 5-letni (1949—1953) zakładał znacznie wyższe cele niż Plan 2-letni z lat 1946—1948, który był planem odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych. W nowym planie chodziło o realizację zadania możliwie szybkiego rozwoju ekonomiki czechosłowackiej, zmiany od podstaw jej struktury i zwiększenie stopy życiowej ludności. Główna uwaga skupiła się na zmianie struktury przemysłu oraz na zmianie jego terytorialnego usytuowania. Organizowanie bazy materiałowo-przemysłowej socjalizmu polegało przede wszystkim na budowie i rozbudowie ciężkiego przemysłu, głównie maszynowego. Rozwój tych gałęzi był nieodzownym warunkiem socjalistycznej przebudowy rolnictwa i pozostałych gałęzi gospodarki narodowej. Wzmacniało to poza tym obronność kraju, prowadziło do ekonomicznej niezależności Czechosłowacji od państw kapitalistycznych i umożliwiało wzmocnienie współpracy ekonomicznej ze Związkiem Radzieckim oraz z pozostałymi krajami obozu socjalizmu. Zagadnienie zmiany terytorialnego usytuowania przemysłu można było rozwiązać przez budowę nowych zakładów na terytoriach dotychczas nie rozwiniętych przemysłowo, a więc głównie w Słowacji i w niektórych obwodach ziem czeskich. Nadzwyczaj ważne zmiany ekonomiczne przyniosła 5-lątka Słowacji⁴². W latach 1949—1953 przemysł w Słowacji rozwijał się w szybszym tempie niż w krajach czeskich, a socjalistyczne uprzemysłowienie przemieniło ten kraj z gospodarzo zaoferanego, głównie rolniczego, na kraj o rozwiniętym nowoczesnym przemyśle. Podczas gdy roczne tempo wzrostu uprzemysłowienia dla całej Czechosłowacji wynosiło 14,1%, na terenie Słowacji tempo wzrostu wykazywało 18%⁴³. Przyczyniało się to nie tylko do gospodarczego zrównania Słowacji z krajami czeskimi, ale wzmacniało także związek pomiędzy narodami czeskim i słowackim, co w praktyce przyspieszało rozwiązanie słowackiej kwestii narodowościowej.

W trakcie realizacji 5-latki wyłoniła się konieczność szybszego wzmocnienia Czechosłowacji. Należało zwiększyć poważnie zaplanowane zadania, a to głównie ze względu na napięcie w stosunkach międzynarodowych oraz ze względu na próby czynione ze strony państw kapitalistycznych, a grożące blokadą gospodarczą państwowemu socjalistycznemu. Zwiększenia zadań wymagała także współpraca gospodarcza z krajami obozu socjalistycznego. Wynikało to z czynności koordynacyjnych Rady Wzajemnej Pomocy Ekonomicznej. Te zwiększone zadania planu aktualne od 1951 r. zrealizowane zostały w przeważnej mierze pomyślnie.

Zakończenie Planu 5-letniego w r. 1953 przyniosło wyniki pozytywne.

⁴¹ „Protokol IX. řadneho sjezdu KSČ”, Praha 1949.

⁴² „Hospodársky rozmach Slovenska v prvej řekoslovenskej patrořnici”, Bratislava 1954.

⁴³ P. Turčan, *Socialistická industrializácia...*, s. 175.

W wyniku planu osiągnięto dwukrotny wzrost produkcji przemysłowej, a w zakresie produkcji środków produkcji osiągnięto wzrost 3-krotny. We wszystkich dziedzinach gospodarki narodowej — oprócz rolnictwa — przewagę uzyskał sektor socjalistyczny. Nie udało się wszakże usunąć niektórych dysproporcji, głównie w dziedzinie bazy surowcowej i energetycznej w stosunku do potrzeb przemysłu. W rolnictwie nie osiągnięto także wyników przewidzianych w planie⁴⁴.

Uspółdzielczenie rolnictwa w Czechosłowacji, ze względu na tradycyjny stosunek do ziemi, jaki wytworzył się w okresie kapitalizmu, rozpoczęto bez nacjonalizacji, przy zachowaniu prywatnych praw własności. Na tym polegała różnica Czechosłowacji w porównaniu z przechodzeniem do socjalistycznego sposobu produkcji na wsi w Związku Radzieckim. Osobliwością socjalizacji rolnictwa w Czechosłowacji było głównie to, że przebiegała ona w kraju o rozwiniętym przemyśle, co umożliwiała szybszy rozwój spółdzielczości, oraz to, że w strukturze społeczeństwa główną klasą byli robotnicy. Dodatkową pomocą w tworzeniu spółdzielczości we wszystkich krajach demokracji ludowej była możliwość wykorzystania doświadczeń i technicznej pomocy Związku Radzieckiego.

Partia Komunistyczna postulowała zakładanie spółdzielni produkcyjnych w pierwszej kolejności tam, gdzie istniały już jakieś zespoły maszynowo-traktorowe lub inne tego typu. Zamierzano pozyskać mało- i średniorolnych chłopów przy równoczesnym eliminowaniu żywiu kułackiego oraz wzmocnieniu Związku Robotników Rolnych. Chłopi przyjmowali początkowo te zmiany z pewną nieufnością. Byli dezorientowani przez kułaków. Przy systematycznym pokonywaniu ich tradycyjnego przywiązania do indywidualnych form gospodarowania i ich nieufności do spółdzielczości, KPCz zyskiwała sojusznika wśród rzesz robotników rolnych. KPCz prowadząc politykę skupu nadwyżek produkcji wiejskiej oraz zmuszając w latach 1949—1950 kułaków do inwestowania kapitałów w wyposażanie w maszyny stacji maszynowych, widziała tu walkę klasową, która w rezultacie wzmocniła postępowe siły na wsi, jakimi byli małorolni chłopi. W wyniku tego w tym pierwszym okresie lat 1949—1951 powstało w Czechosłowacji ponad 3 000 spółdzielni III i IV typu, a w r. 1952 liczba ich wzrosła do ok. 6 000⁴⁵. Jednakże szybki rozwój spółdzielczości rolniczej w r. 1952 nie miał jeszcze dostatecznego zabezpieczenia politycznego i materiałowego, a zdarzały się także wypadki nieprzestrzegania leninowskich metod postępowania z rolnikami. Wroga propaganda wykorzystywała to natychmiast. Twierdzono m. in., że KPCz rezygnuje z dalszego rozwijania spółdzielczości rolniczej i wykorzystywano to w interesach reakcji, rozpoczynając pracę destrukcyjną. W wyniku tej pracy niektóre spółdzielnie rozpadły się w ciągu 1953 r. Ten stan krytyczny udało się jednak szybko przezwyciężyć. Do wiosny 1954 r. Partia Komuni-

⁴⁴ „15 budovatelských let...”, s. 22.

⁴⁵ „Československo mezi IX—XI sjezdom KSČ”, Praha 1958, s. 76.

styczna powstrzymała ataki reakcji przeciwko spółdzielczości rolniczej i rozwijała dalej politykę socjalistycznej przebudowy wsi.

W okresie pierwszej pięciolatki sektor socjalistyczny w czechosłowackim rolnictwie obejmował już 40,7% gleb rolnych, ale wyniki osiągnięte tutaj nie były jeszcze zadowalające i nie przekraczały wyników sprzed II wojny światowej⁴⁶. Było widoczne, że zagadnienie organizacji wiejskich spółdzielni rolniczych pozostaje zagadnieniem najważniejszym i najtrudniejszym w socjalistycznej przebudowie kraju i wymaga skoncentrowanego wysiłku.

W latach 1954—1955 czechosłowacka gospodarka narodowa nie rozwijała się według planów perspektywicznych, ale według planów rocznych. X Zjazd KPCz w r. 1954 ustalił jako główne zadanie zabezpieczenie proporcjonalnego rozwoju gospodarki narodowej w latach 1954—1955 i stworzenie podstawy dla jej równomiernego rozwoju w drugim planie pięcioletnim. Konieczność zastąpienia w Czechosłowacji planów perspektywicznych planami rocznymi oraz konieczność przeprowadzenia zmian strukturalnych w ekonomice narodowej, podyktowany był wieloma przyczynami: zmienił się popyt na towary na rynku wewnętrznym i zagranicznym, przeprowadzono w Czechosłowacji w r. 1953 reformę walutową i ujednociono rynek wewnętrzny, na światowym rynku socjalistycznym zaś spadł popyt na urządzenia maszynowe a zwiększył się na środki spożycia. Z punktu widzenia ściślejszej współpracy z krajami socjalistycznymi koniecznym było zmienić okresy planowania tak, aby zsynchronizować je z okresami ekonomicznymi w Związku Radzieckim i w większości krajów socjalistycznych. Całą ekonomikę czechosłowacką w latach 1954—1955 charakteryzuje obniżenie tempa rozwoju przemysłu, szybszy wzrost produkcji środków spożycia nad środkami produkcji oraz rozwiązanie najważniejszych zagadnień przy pokonywaniu dysproporcji w rozwoju bazy energetycznej i opalowej⁴⁷.

4. Drugi Plan Pięcioletni (1956—1960)

Druga czechosłowacka pięciolatka 1956—1960 wytyczyła takie główne zadania jak: 1) w oparciu o materialno-produkcyjne podstawy socjalizmu osiągnąć decydującą przewagę w rolnictwie dla sektora socjalistycznego; 2) przez szerokie wykorzystanie przyrodniczych i ekonomicznych bogactw kraju oraz przy pomocy rozszerzającej się współpracy z krajami systemu socjalistycznego tak rozbudować siły produkcyjne, aby uzyskać przewagę nad krajami kapitalistycznymi; 3) przez rozszerzenie i umocnienie socjalistycznych stosunków produkcyjnych oraz przez wzrost wyników produkcji, dzięki wzmoczonej wydajności pracy, osiągnąć wyższy stopień warunków bytowych i kulturalnych społeczeństwa. Będzie to zrealizowane drogą realnej wyżki płac i większego spożycia. Skrócony będzie także dzień pracy. Wszystko to będzie świadczyć o wyższości ustroju socjalistycznego. W har-

⁴⁶ Tamże, s. 77.

⁴⁷ „15 budovatelských let”, s. 27.

monii z tymi celami realizuje się w Czechosłowacji w ramach drugiej pięcioletki na podstawie rozwiniętego przemysłu i takie zadania, jak zwiększanie podstawy surowcowej i energetycznej. Dużą uwagę poświęca się nadal przemysłowi maszynowemu. Dotychczasowe wyniki wykazują, że druga czechosłowacka pięcioletka przekroczy plany określone w dziedzinie produkcji przemysłowej. Wpływa na to korzystnie pogłębiająca się współpraca z krajami obozu socjalistycznego. Przy czym oprócz wymiany towarowej i koordynacji planów perspektywicznych typowym zjawiskiem w obozie socjalistycznym jest wspólna troska o rozwój bazy surowcowej i energetycznej oraz specjalizacja i kooperacja w zakresie produkcji.

Organizacja spółdzielni rolniczych w Czechosłowacji postąpiła już tak daleko naprzód, że w połowie r. 1959 spółdzielnie produkcyjne zagospodarowały 66% ziemi ornej, a razem z gospodarstwami państwowymi więcej niż 80% ziemi ornej. Można żywić nadzieję, że do końca r. 1960 w rolnictwie zapanują już niepodzielnie socjalistyczne stosunki produkcji. W ten sposób podstawy socjalizmu byłyby w Czechosłowacji już założone. Podczas gdy proces organizacji spółdzielczości na wsi przebiegał pomyślnie, niepomyślnie kształtowały się nadal wyniki osiągnięte z uprawy roli. Stało to więc teraz na czele zagadnień politycznych i gospodarczych, pozostających do rozwiązania w dzisiejszej Czechosłowacji⁴⁸.

Zgodnie z prawami dziejowymi zwyciężyły w ludowodemokratycznej Czechosłowacji socjalistyczne stosunki produkcji nad kapitalistycznymi. Osiągnięto to w poszczególnych gałęziach ekonomiki w ciągu ostatnich 15 lat. W porównaniu z okresem przedwojennym produkcja przemysłowa wzrosła w Czechosłowacji czterokrotnie. Wzrosła także odpowiednio stopa życiowa społeczeństwa czechosłowackiego. Wzrosła także liczebnie klasa robotnicza, która rozwinęła się poza tym ideologicznie. Ważne ekonomiczno-społeczne przemiany dokonały się również na wsi. W tym okresie największe zmiany społeczno-ekonomiczne dokonały się w Słowacji, czemu poświęcić trzeba trochę więcej uwagi.

5. Zmiany społeczno-ekonomiczne w Słowacji

Po zwycięstwie w Czechosłowacji dyktatury proletariatu plan rozwoju gospodarczego Słowacji stał się nierozzerwalną częścią ogólnopństwowego planu rozwoju ekonomicznego, którego realizacją zajęła się klasa robotnicza, czeska i słowacka, wraz z pracującym chłopstwem i inteligencją. Zasada szybkiego uprzemysłowienia Słowacji uwidoczniła się wyraźnie przy socjalistycznej industrializacji tego kraju, rozwiniętej szeroko już w okresie realizacji pierwszego planu pięcioletniego. Postęp jest tutaj bardzo wyraźnie widoczny. Należy podkreślić, że socjalistyczna industrializacja wzmacnia nie tylko Słowację, ale także całą ludowodemokratyczną Republikę Czechosłowacką. Realizacja tych zadań jest wiekopomną zasługą obecnych czasów.

⁴⁸ Tamże, s. 29.

a i w przyszłości tworzyć będzie jeden z najchlubniejszych rozdziałów dziejów narodów czeskiego i słowackiego. W industrializacji Słowacji, w której widzieć trzeba nie tylko rozwój produkcyjny i modernizację przemysłu, ale cały związany z tym nierozzerwalnie proces przemian społecznych, przejawiała się w praktyce, a nie tylko w hasłach, wola narodu czeskiego zbudowania republiki jako państwa dwóch równouprawnionych narodów.

Ostateczne rozwiązanie kwestii równouprawnienia Słowacji drogą industrializacji nie byłoby do pomyślenia bez uprzedniego unarodowienia przedsiębiorstw przemysłowych, bez gospodarki socjalistycznej, opartej na planowaniu. Nie byłoby do pomyślenia bez zorganizowania ustroju ludowodemokratycznego, bez odsunięcia od władzy tych elementów, którym słabość kraju jest na rękę, gdyż z przeżytków feudalizmu czerpią oni dla siebie zyski. Zagadnienie industrializacji nie mogło być rozwiązane przez państwo burżuazyjne, w którym istniejące możliwości produkcyjne bywają nie wykorzystane ze względu na prawa popytu i podaży, rządzące rynkiem kapitalistycznym. Tak samo problemowi wsi słowackiej nie mogło rozwiązać państwo, które ogranicza produkcję rolniczą wtedy, kiedy grozi to utratą części zysków wielkich obszarników. Dzieje się tak mimo głodu panującego wśród mas ludowych na skutek wysokich cen na artykuły żywnościowe. Ostateczne i rzeczywiste zjednoczenie Czechosłowacji, zbudowanie państwa dwóch równouprawnionych narodów jest związane wyłącznie z państwem socjalistycznym, z Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną.

Rezultaty zrównania podziałów pomiędzy słowackimi a czeskimi krajami republiki, osiągnięte w minionym okresie, są godne uwagi. Słowacja utraciła charakter kraju rolniczego i przemysł stał się decydującym elementem w ekonomice tego kraju (stosunek 72 : 28), a wyniki produkcji przemysłowej w porównaniu z r. 1937 wzrosły 8,7 razy⁴⁹. Jeszcze wymowniejsze niż wszelkie statystyki jest to, że dziś po piętnastu latach od momentu utworzenia ludowodemokratycznej Czechosłowacji i dwunastu latach od lutowej klęski burżuazji, najważniejsze różnice w licznych dziedzinach zostały już usunięte. Dziś Słowacja stoi już przed realnym zadaniem usunięcia w najbliższym piętnastoleciu — a więc historycznie w bardzo krótkim okresie czasu — pozostałych różnic w dziedzinie gospodarczej i kulturalnej. Osiągnięcie tego poziomu, który wyraża się w obecnym stanie naszego życia politycznego, społecznego, organizacji państwa i jego nowego prawodawstwa, jest osiągnięciem ludowodemokratycznej republiki i ma duże znaczenie z punktu widzenia jej jedności. Proces zrównywania Słowacji z krajami czeskimi nie odbywał się w izolacji. Industrializacja, rozwój przemysłu słowackiego, słowackiego rolnictwa i kultury odbywały się równocześnie z rozwojem całej Czechosłowacji, pozostającej w kontaktach ekonomicznych i kulturalnych z całym światem. O takim podniesieniu poziomu kulturalnego i ekonomicz-

⁴⁹ „O niektórych otázkach rozvoja Slovenska v socialistickom Československu”, Bratislava 1960, s. 7.

nego Słowacji, o jakim możemy obecnie zaświadczyć, nie mogli w przeszłości nawet marzyć najlepsi słowaccy patrioci, którzy walczyli o zachowanie prostego bytu narodowego. Są to rezultaty, których nigdy nie osiągnąłby naród słowacki, gdyby pozostawał w izolacji i opierał się tylko na własnych siłach i na własnych zasobach. A w każdym razie nie w tak krótkim okresie czasu i w tak życzliwych warunkach. Pozostaje przeto zasługą jednolitego państwa i czeskiego narodu, że równocześnie z burzliwym rozwojem wewnętrznym w warunkach nowego ustroju pomógł słowackiemu narodowi w przyspieszeniu pokonania drogi w górę we wszystkich dziedzinach życia.

Charakterystyczną cechą pomocy udzielanej w warunkach socjalistycznych przez naród bardziej rozwinięty narodowi mniej rozwiniętemu jest to, iż dąży się tutaj do zniesienia podstawy nierówności i do stworzenia warunków, w których początkowa pomoc jednostronna zastąpiona zostaje z czasem przez wzajemną pomoc i przez wzajemną współpracę. Tak więc na początku drogi do socjalizmu w Czechosłowacji i podczas całego piętnastoletniego rozwoju ustroju ludowodemokratycznego jakościową i ilościową przewagę przy budowie nowego ludowego państwa miał naród czeski i czeska klasa robotnicza. Ten decydujący udział w dziedzinie gospodarczej wypływał z wysokiego poziomu przemysłowego czeskich krajów, w dziedzinie politycznej zaś przede wszystkim z większej dojrzałości czeskiej klasy robotniczej, politycznej siły ludowodemokratycznego państwa. To głównie dzięki wysiłkom czeskich techników i dzięki pracy czeskich robotników udało się republice uzyskać poczesne miejsce w światowej gospodarce. Umożliwili oni Czechosłowacji po skończeniu II wojny światowej odegranie znacznej roli w ciężkich latach formowania się socjalistycznego systemu, mimo silnego nacisku imperialistów. Przede wszystkim ekonomiczne bogactwa krajów czeskich umożliwiły rozmach całej republiki w minionym piętnastolecu. Ale te fakty, tj. ilościowa i jakościowa przewaga narodu czeskiego przy budowie nowego państwa, nie naruszyły pryncypiów równouprawnienia politycznego i narodowego. Wprost przeciwnie, stały się przyczyną szybkiego rozwoju Słowacji, aby w ten sposób jej udział w ogólnopaństwowej ekonomice i kulturze mógł stale wzrastać.

W początkowym okresie, gdy kształtował się dopiero ustrój ludowodemokratyczny, tuż po wyzwoleniu, zniszczona wojną Słowacja mogła służyć pomocą w budowie nowego państwa, oferując siłę roboczą swojej ludności. W tych latach 11% ludności spośród obywateli Słowacji znalazło nowy dom i lepsze warunki życiowe w czeskich regionach przygranicznych, rozładowując w ten sposób przeludnioną wieś słowacką⁵⁰. Słowaccy robotnicy znajdowali w czeskich centrach przemysłowych nie tylko pracę, ale i bogate doświadczenie zawodowe. Było to konieczne, gdyż w tym czasie wyrastały w Słowacji dziesiątki nowych fabryk, otwierano wyższe uczelnie, instytuty

⁵⁰ „Slovensko 1945—1957”. Hospodársky a kultúrny rozvoj, Bratislava 1958, s. 188.

badawcze i instytucje kulturalne. Dzięki pomocy czeskich fachowców i dzięki pobytowi w rozwiniętych pod względem przemysłowym terenach, wyszkolono tysiące cennych fachowców dla przemysłu Słowacji⁵¹.

Jest rzeczą naturalną, że młode przedsięwzięcia słowackie nabierały rozmachu z chwilą odkrywania nowych dróg, nowych form i metod pracy. Zjawisko to jest typowe w czasach budowy nowego ustroju. Z roku na rok staje się widoczne, że wyniki pracy wyrównują się coraz bardziej w miarę opanowywania wiedzy i że szybko wznoszą się w górę. I właśnie tu ujawnia się istota udziału Słowacji w budowie całego państwa. W tym widać wymowne wyniki procesu wyrównywania, że niektóre słowackie zakłady przemysłowe są w stanie produkować tak, aby ta produkcja mogła reprezentować czechosłowacki przemysł w ogóle. Niektóre słowackie przedsiębiorstwa już dziś mogą występować na rynkach światowych jako przedstawiciele Czechosłowacji i to nie tylko z ofertami surowcowymi jak w niedawnej przeszłości, lecz również z towarami wymagającymi najbardziej precyzyjnej obróbki.

Jest oczywistym dowodem jakościowych zmian w sytuacji Słowacji, że przy wykonywaniu tak odpowiedzialnego zadania jak np. budowa elektrowni atomowej, czy budowa wschodniosłowackiej magistrali kolejowej w pobliżu Koszyc, obok przedsięwzięstw czeskich pracują przedsiębiorstwa słowackie. Przy budowie zaś nowego giganta metalurgicznego, który swoim nowoczesnym wyposażeniem i planowanymi rozmiarami produkcji nie tylko doścignie, ale przewyższy podobne zakłady w krajach kapitalistycznych Europy, mogą wykazać się swoimi kwalifikacjami tysiące słowackich techników i robotników wykwalifikowanych, wyszkolonych już w poprzednich latach na wielkich budowach socjalizmu w Słowacji (np. na budowie orawskiej zapory wodnej, w Ziari nad Hronem, na budowie stopni wodnych na Wagu oraz wielu innych).

Właśnie przy realizacji tych przedsięwzięć o niezwykłym rozmachu i znaczeniu, których nigdy nie zrealizowano by, gdyby nie wkład pracy narodu słowackiego — widać wyraźnie, że całkowite zrównanie Słowacji z krajami czeskimi jest kwestią najbliższej przyszłości. Na licznych dalszych przykładach z dziedziny organizacji nauki jak lecznictwo, instytuty naukowo-badawcze, gdzie przy pomocy podstawowej kadry czeskich fachowców szkola się nowe siły dla całego państwa, można zilustrować proces stale rosnącego znaczenia Słowacji w ramach ogólnopaństwowych.

6. Osiągnięcia ideowe i kulturalne

W dziedzinie sztuki i kultury słowackie osiągnięcia — zwłaszcza te szczytowe — znacznie wzbogacają całą czechosłowacką kulturę⁵². Czechosłowacka

⁵¹ Š. Blaško, A. Stručka, J. Vasek, *Hospodársky rozvoj Slovenska do roku 1965*, Bratislava 1959, s. 14.

⁵² Tamże, s. 148.

muzyka, teatr, literatura i rzemiosło artystyczne są już dziś nie do pomyślenia bez ich części słowackiej. Zgodnie z twierdzeniem, że warunki bytowe społeczeństwa określają jego świadomość, oba narody rozwijające się w kierunku społeczeństw socjalistycznych, pozbyły się pierwotnej nieufności i szkodliwego izolacjonizmu. Zwyciężyła idea współpracy i zbliżenia na platformie wspólnego budownictwa socjalistycznego. Trzeba zaznaczyć, że proces zbliżenia jest i zarazem procesem obopólnego wzbogacenia się o doświadczenia gospodarcze i kulturalne. Oceniając sukcesy osiągnięte przez Słowację w minionym okresie trzeba podkreślić, iż są to sukcesy obu narodów, słowackiego i czeskiego. Są one podstawą ustroju nowego, wyższego typu, ustroju socjalistycznego. Przekracza to wąski nacjonalizm i pozwala się cieszyć wynikami osiąganymi kolektywnie przez całe jednolite państwo. Wspólna walka o nową ludowodemokratyczną republikę i o likwidację ustroju opartego na ucisku i wyzysku oraz wspólne dzieło, jakim jest socjalistyczna ekonomika i kultura, stały się już nierozdzielną własnością Czechów i Słowaków i zapewniają braterską jedność obu krajom.

W procesie przemian ekonomicznych i politycznych w Czechosłowacji zmienił się także charakter społeczeństwa, jego struktura socjalna. Zmianom podlegało także życie kulturalne. W tym przejściowym okresie walki sił socjalizmu z siłami kapitalistycznymi KPCz postępowała zgodnie z wymaganiami dialektyki odnośnie do walki klasowej oraz zgodnie z tymi wymaganiami w kwestiach wewnątrzpartyjnych. Walka z nacjonalizmem burżuazyjnym zagrażającym braterskiemu współżyciu Czechów i Słowaków, spłatała się w latach 1951—1952 z walką przeciwko klice antypartyjnej, która zmierzała do przechwycenia władzy w partii i w państwie. Celem tej klikki była zmiana generalnej linii partyjnej, zawrócenie z jedynie słusznej drogi postępowania. Zwrot miał być dokonany przy pomocy grup antypaństwowych. Zasady leninizmu przywrócone na XX Zjeździe KPZR pomogły KPCz ulepszyć formy i metody pracy. Zagadnienie kultu jednostki i jego skutków w społeczeństwie — aczkolwiek ważne — nie było wszakże zagadnieniem głównym. Istotnym zagadnieniem było maksymalne zabezpieczenie ludu pracującego, skupionego wokół Partii Komunistycznej wobec istniejących w dalszym ciągu sprzeczności antagonistycznych pomiędzy siłami socjalizmu a siłami kapitalizmu. Dalszym zagadnieniem była także konieczność rozwiązania sprzeczności nieantagonistycznych, z czym spotkała się partia w swej praktyce politycznej. Po XX Zjeździe KPZR KPCz za najgroźniejsze niebezpieczeństwo uznała niebezpieczeństwo rewizjonizmu. Wpływy rewizjonistyczne przenikały bowiem z niektórych krajów do Czechosłowacji zarażając część inteligencji i niektóre mniej uświadomione warstwy społeczeństwa. Wszystkie te tendencje rewizjonistyczne i dogmatyczne zostały natychmiast przez KPCz zwalczone i partia mogła poprowadzić dalej narody Czechosłowacji w duchu budownictwa socjalistycznego⁵³. XX Zjazd KPZR stał się

⁵³ „XI sjazd KSC”, Nová mysl, zeszyt specjalny, Bratislava 1959.

dla KPCz ogromnym wkładem do dalszego rozwijania teorii marksizmu-leninizmu w kwestiach pokojowego współistnienia oraz w kwestii zapobiegania wojnie.

Powagą zmian, jakie zaszły w strukturze społeczeństwa w Czechosłowacji, charakteryzuje najlepiej fakt, że klasą najsilniejszą stała się tu klasa robotnicza, uwolniona od ucisku oraz od uprzedniego rozbicia na drobne partie i organizacje oraz fakt, że najlepszym sojusznikiem klasy robotniczej stało się pracujące chłopstwo. Przez zwycięstwo zasady spółdzielczości w rolnictwie chłopstwo stało się klasą jednolitą, zniknęły bowiem podziały ekonomiczne oraz polityczne i zapanowały stosunki gospodarcze o jednolitym charakterze. Obok tych klas podstawowych ważne miejsce zajmuje warstwa inteligencji, wzmocniona rozwojem nowej inteligencji, wywodzącej się z szeregów robotniczych i chłopskich, która służy klasom robotniczej i chłopskiej jako swoim własnym interesom. Struktura klasowa Czechosłowacji ma już charakter struktury społeczeństwa socjalistycznego, przy czym liczba robotników łącznie z pozostałymi pracownikami tworzy 80% ludności, a pracownicy spółdzielczości przekroczyli już liczbę 11% ogółu społeczeństwa⁵⁴. Omówione klasy różnią się od siebie formą posiadania zakładów produkcyjnych oraz sposobem podziału produkcji, ale związane są wspólnotą interesów, a głównie pragnieniem zbudowania socjalizmu. Ten wspólny cel, wywalczany przez całe społeczeństwo, zespala podstawowe klasy w nierozzerwalny związek, w polityczny fundament ustroju ludowodemokratycznego w Czechosłowacji.

Nowe polityczne i ekonomiczne stosunki uformowały także nowy, socjalistyczny charakter człowieka, socjalistyczne sposoby życia oraz nową kulturę. Podczas wypełniania zadań ekonomicznych wytworzył się nowy stosunek jednostki do społeczeństwa przy pomocy nowych lepszych form pracy, socjalistycznego współzawodnictwa. Współzawodnictwo pracy osiągnęło na obecnym etapie zakończenia budowy podstaw socjalizmu wyższy stopień wyrażający się w formie ruchu brygad pracy socjalistycznej. Ruch ten nie dość, że przysparza gospodarce narodowej cennych wartości, ale bardzo aktywnie pomaga walczyć przeciwko przeżytkom przeszłości w kierunku tworzenia nowej, socjalistycznej moralności. Przewaga socjalistycznych stosunków produkcji w gospodarce narodowej i wynikające stąd nowe moralne stosunki pomiędzy ludźmi, nadają narodom czeskiemu i słowackiemu inne oblicze niż miały te narody wtedy, gdy były narodami burżuazyjnymi. Dzisiaj cechą typową charakteryzującą oba narody jest wspólnota i ściśle powiązanie w dążeniach do socjalizmu. Czesi i Słowacy przetwarzają się w narody socjalistyczne. Budowa socjalizmu jest tym decydującym czynnikiem, który przetwarza charakter jednostki, klasy oraz narodu. W ściślejszej współzależności ze zmianami politycznymi krystalizowały się także składniki nadbudowy, przede wszystkim instytucje o charakterze kulturalno-oświatowym, instytucje naukowe i związki

⁵⁴ „Statistická ročenka Republiky československe 1959”, Praha 1959, s. 61.

twórcze. Z doświadczeń w dotychczasowym rozwoju socjalizmu wynika, że najwolniej następują zmiany w świadomości. Świadomość poddaje się nowym wpływom opornie. Przekonuje to, że trudno jest przewyciężyć dziedzictwo starego świata, jak nacjonalizm, religijność, egoizm... Proces formowania świadomości ludzi w społeczeństwie socjalistycznym nie ogranicza się do warunków bytowych ani nowych stosunków produkcji. Przeto systematyczna praca ideologiczna stała się nierozdzieloną częścią zadania w całokształcie prac nad formowaniem socjalistycznej świadomości. Wraz z rozwojem podstawy społeczno-ekonomicznej rozwija się i wkrótce zakończy się także rewolucja kulturalna. Jak w pierwszym etapie rewolucji kulturalnej po zwycięstwie ludu nad reakcją celem było przybliżenie kultury masom i rozszerzenie możliwości korzystania z niej, tak obecnie chodzi o spełnienie drugiego podstawowego zadania rewolucji kulturalnej — przewyciężyć wpływ ideologii burżuazyjnej i rozszerzać wszędzie idee komunistyczne.

„Głównym celem rewolucji kulturalnej jest wychowanie w duchu komunistycznym, tworzącym człowieka wszechstronnie wykształconego, orientującego się w zagadnieniach współczesnej wiedzy i techniki. Człowieka przygotowanego do złożonej pracy produkcyjnej, cieleśnie zdrowego, człowieka kolektywu znajdujacego radość w pracy dla wszystkich, przenikniętego ideami patriotyzmu socjalistycznego i internacjonalizmu, świadomego budowniczego i obrońcę komunistycznej społeczności”⁵⁵.

Zadania w dziedzinie ideologii i kultury, jakie trzeba wykonać, są bardziej złożone i bardziej wymagające niż zadania w dziedzinie produkcji. Dokończenie budowy socjalizmu wymaga wszakże bezwzględnego dokończenia rewolucji socjalistycznej i w tej dziedzinie. Przeprowadzając rewolucję kulturalną w Czechosłowacji uwzględnić należy okoliczności wpływające z rozwoju historycznego i specyficznych warunków. Z jednej strony pracą ideologiczną ułatwia ta okoliczność, że silnie rozwinięty tutaj kapitalizm miał znaczny wpływ na wysoki poziom kultury społeczeństwa, a w tym i klasy robotniczej. Z drugiej jednak strony pracą utrudnia to, że demokracja burżuazyjna w kapitalistycznej Czechosłowacji umożliwiła ideologii burżuazyjnej zapuścić w świadomości ludzi głębokie korzenie, głównie wśród warstw średnich⁵⁶. Te okoliczności wpływają na tempo przemian w dziedzinie ideologii, a organa partyjne i rządowe mają je zawsze na uwadze, poświęcając im wiele troski. Podobnie jak w dziedzinie ekonomiki, budowa socjalistycznych stosunków produkcji przebiegała przy stałej, czujnej opiece i pod kierownictwem KPCz, tak i w dziedzinie świadomości społecznej przemiany rewolucyjne dokonują się w ścisłym związku ze zmianami w stosunkach produkcyjnych i przy nieustannej pracy KPCz oraz wszystkich społeczno-kulturalnych organizacji w państwie.

⁵⁵ Uznesenie UV KSČ „O úzkom spojeni školy so životom a o ďalšom rozvoji výchovy a vzdelania v Československu”, „Pravda” 24 IV 1959.

⁵⁶ „XI sjazd KSČ”.

IV. ZAKOŃCZENIE: WYTYCZNE DLA TRZECIEGO PLANU PIĘCIOLETNIEGO (1961—1965) — DOROBK 15-LECIA

Program działania oraz perspektywy dalszego rozwoju Czechosłowacji wytyczył w r. 1958 XI Zjazd KPCz. Program określa drogę do ostatecznego zakończenia budowy socjalizmu⁵⁷. Już w r. 1960 przeprowadzono w Czechosłowacji poważne zmiany. Dotyczyły one przede wszystkim reorganizacji administracji państwa, rozszerzenia demokracji socjalistycznej poprzez zwiększenie kompetencji rad narodowych oraz ukształtowanie słowackich władz narodowych. Przez uchwalenie Socjalistycznej Konstytucji Republiki Czechosłowackiej zatwierdzono nie tylko dotychczasowe osiągnięcia z okresu piętnastolecia, ale wytyczono także główne linie dalszego rozwoju. W swoim ogólnym wyrazie nowe wytyczne zmierzają do wzmocnienia spoistości państwa socjalistycznego, do żywszego rozwoju sił produkcyjnych, do prężniejszego kierowania gospodarką narodową przy pomocy rozwiniętej inicjatywy rad narodowych. Nowe wytyczne tworzą najodpowiedniejsze warunki dla trzeciego planu pięcioletniego (1961—1965). Plan ten ma z kolei wzmocnić przemysłowy charakter Czechosłowacji, przy czym głównym zadaniem w przemyśle będzie wykorzystanie nowej techniki, przede wszystkim zaś automatyzacji oraz mechanizacji produkcji. Poważnym zadaniem będzie podciągnięcie produkcji rolniczej, która pozostaje w tyle za produkcją przemysłową. Cechą charakterystyczną przygotowywanego planu pięcioletniego, różniącą go od planów poprzednich jest ścisła koordynacja z planami gospodarczymi pozostałych państw socjalistycznych i to, że uwzględnia on nie tylko zwyczajne kontakty handlowe, ale także wymianę dokumentacji, informacji technicznej oraz ściśle określenie podziału pracy⁵⁸.

Koordynacja planów perspektywicznych rozwoju umożliwi krajom socjalistycznym dokładne przewidywanie i właściwe wykorzystywanie gospodarki narodowej. Ważną rolę ma tutaj do spełnienia Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej opierająca swoją działalność na zasadach wzajemnych stosunków nowego socjalistycznego typu, przy czym współpraca Czechosłowacji z pozostałymi państwami systemu socjalistycznego przebiega przy obustronnym respektowaniu suwerenności państwowej. Podstawą są wzajemne korzyści, międzynarodowy podział pracy oraz racjonalne i pełne wykorzystanie źródeł surowców produkcyjnych. To wszystko nie wyklucza oczywiście kontaktów handlowych z krajami kapitalistycznymi⁵⁹. Republika czechosłowacka spełnia bardzo odpowiedzialne zadanie jako kraj budujący u siebie socjalizm, pozostając w najbliższym sąsiedztwie obozu imperialistycznego. W tej sytuacji budowanie socjalizmu służy nie tylko narodom Czechosłowacji, ale także narodom pozostałych krajów, zwłaszcza ludowodemokratycznych,

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ „Ke smérnicim pro zestaveni třetího plánu”, *Nová mysl*, nr 11, 1959.

⁵⁹ „Statistická ročenka ... 1959”, s. 361—371.

gdyż tym samym osłabione zostają siły imperializmu i wojny oraz niebezpieczeństwo agresji ze strony niemieckiego rewanżyzmu. Wszystko to dowodzi, że przyjaźń Czechosłowacji oraz ścisła współpraca ze Związkiem Radzieckim i krajami ludowodemokratycznymi zapewnia szybszy rozwój Czechosłowacji, a zarazem wzmacnia cały system socjalistyczny. Odgrywa to w dzisiejszej sytuacji międzynarodowej doniosłą rolę, wzmacniając siły pokoju w świecie.

Piętnasta rocznica powstania ludowodemokratycznej Czechosłowacji zastała społeczeństwo czechosłowackie w dobrych warunkach politycznych i ekonomicznych. Budowa gospodarstwa narodowego oraz rewolucja kulturalna rozwijają się po linii wstępującej w okresie, kiedy perspektywy pokojowego współżycia narodów stają się całkiem realne. Rewanżystowskie i agresywne siły, koncentrujące się w Niemczech zachodnich, choć grożą poważnym niebezpieczeństwem, głównie narodom Polski i Czechosłowacji, są trzymane na uwięzi przez siły obozu socjalistycznego ze Związkiem Radzieckim na czele, co nie pozwala na wprowadzenie w życie hasła *Drang nach Osten* i wywołanie w Europie wojny. W kwestii niemieckiej czechosłowacka polityka zagraniczna opiera się o NRD oraz o postanowienia zawarte w Moskwie przez członków Układu Warszawskiego. Przy czym doniosłe wydarzenia z pola stosunków międzynarodowych, jak wizyta N. S. Chruszczowa we Francji i przygotowywanie konferencji na najwyższym szczycie, uprawniają narody do pewnego optymizmu, dając nadzieję na ostateczną izolację sił wojennych.

Rozpatrując dorobek ludowodemokratycznej Czechosłowacji w minionym piętnastolecu, trzeba bezwzględnie podnieść te siły podstawowe, które pozwoliły na rozwój kraju oraz ten rozwój przyspieszały. Wyzwolenie Czechosłowacji przez bohaterką Armię Radziecką oraz przeprowadzenie walki narodowowyzwoleńczej przez masy rewolucji narodowej i demokratycznej stało się tym przełomem, od którego można było rozpocząć nowy etap rozwoju i który otworzył drogę do zaprowadzenia ustroju ludowodemokratycznego w Czechosłowacji. Wysiłek twórczy ludu czechosłowackiego pod przewodnictwem KPCz oraz pomoc z pierwszego kraju socjalistycznego umożliwiły realizację wielostronnych zadań w budowie socjalizmu. Włączenie Czechosłowacji do systemu państw socjalistycznych stało się gwarancją jej poważnego stanowiska międzynarodowego oraz gwarancją rozwoju pozwalającego włączyć się w nurt powszechny.

Rocznica 15-lecia Czechosłowacji stała się nie tylko doniosłym jubileuszem oraz kamieniem granicznym dla dalszego rozwoju ludowodemokratycznego państwa, ale także bodźcem do rozwoju innych krajów. W związku z tym wysuwa się naprzód rezolucja XXI Zjazdu KPZR, która wytyczyła zadania zniesienia gospodarczej nierówności istniejącej jeszcze pomiędzy krajami socjalistycznymi na skutek różnych warunków przyrodniczych i historycznych.

Tak więc dziś w dobie postępu i wielkich przemian ekonomicznych oraz

kulturalnych pragniemy w interesie naszych narodów wzmocnić wspólnymi siłami system socjalistyczny. Pragniemy przyczynić się do przyspieszenia takich postępowych przemian, które umożliwiają krajom socjalistycznym podnoszenie poziomu gospodarczego i kulturalnego. Naszą podstawą jest już osiągnięty postęp w stosowaniu wartościowych zasad internacjonalistycznych w międzynarodowych stosunkach socjalistycznych.

(Przetłóżył ze słowackiego JERZY KOZEŃSKI)